

Masu fenomenu segmentācija jeb masu sacelšanās rezultāti: XXI gadsimts

*Cilvēkam garīgā potenciāla realizācija ir
svarīgāka nekā patērēšanas apmierināšana.*

*Tukša dzīve ir tukša dzīve arī tad, ja tu sēdi
Vidusjūras krastā savā villā un skaties uz savu jahtu reidā.*

Udo Ulbergs

*Masu cilvēki ir radījumi ar konkrētām cilvēciskajām īpašībām,
un šīs īpašības ir viņu rīcības un konsolidācijas pamats.*

Udo Ulbergs

Šajā rakstā runa būs par **masu fenomenu segmentācijas koncepciju**, kā iesaku apzīmēt sistematizēti apkopotu uzskatu par masu parādību izplatību mūsdienās.

Šīs koncepcijas pamatā ir uzskats, ka mūsdienās ir konstatējama gan apzināti organizēta, gan vairāk vai mazāk stihiska masu fenomenu segmentācija, kas izraisa sociokulturālo destrukciju – attiecīgās lokālās kultūras pilnīgu vai daļēju degradāciju, kad pazeminās kultūras funkcionalitāte.

Ar jēdzienu „masu fenomeni” tiek dēvētas sociālās izpausmes, kuras kopš XX gs. tradicionāli raksturojam ar vārdiem „masu cilvēks”, „masu sabiedrība”, „masu kultūra”, „masu komunikācija”, „masu komunikācijas līdzekļi”, „masu produkcija”, „masu apziņa”, kad galvenais ir epitets „masu”, tādējādi analīzes priekšmetā nošķirot zināmu kvalitāti un kvantitāti.

Savukārt ar jēdzienu „segmentācija” tiek fiksēts masu fenomenu stāvoklis laikā un telpā, sākot ar segmentāciju ģeogrāfiskajā ziņā (valstī, kontinentā, planetāri) un noslēdzot ar segmentāciju kultūras atsevišķās formās (piem., izglītībā, komunikācijā, mākslā, zinātnē, biznesā, politikā u.c.) noteiktā laika periodā.

Rakstā runa būs par masu fenomenu funkcionēšanu mūsdienu pasaulē, kad masu fenomeni okupē noteiktu telpu un noteiktas kultūras formas. Pie tam runa būs par procesu, kas katrā ziņā turpināsies arī nākotnē.

Tā, piemēram, radikāli ir izmainīties un strauji turpina mainīties tas, ko vēl nesen dēvējām par masu komunikāciju. Pašlaik var droši teikt, ka masu komunikācijas laikmets ir beidzies, un iestājusies ir pilnīgi cita komunikācija, kurā dominē komunikācija subkultūru līmenī /1/. Bet arī šajā

līmenī tagad ir iezīmējušās jaunas tendences (piem., komunikācijas individualizācija no vienas puses un komunikācijas tīklu veidošanās no otras puses).

Saprotams, masu fenomenu segmentācijas koncepcijas **evristisko aktualitāti** nosaka konkrētas sociokulturālās norises dzīvē. Vispirms un galvenokārt tas attiecas uz masu cilvēka, masu apziņas, masu sabiedrības, masu kultūras, masu komunikācijas, masu produkcijas statusu. Mazākuma/elites un vairākuma/masas loma un attiecības, salīdzinot pat ar neseno pagātņi XX gs. beigās, manāmi ir izmainījušās un turpina mainīties. To diktē **demogrāfiskais imperatīvs**. Teiksim, 1960.gadā uz planētas dzīvoja 3 miljardi cilvēku. Tagad 2011.gadā – 7 miljardi, bet 2050.gadā būs 12 miljardi. Tātad ir saprotams, ka arī turpmāk pieaugs masu cilvēku skaits un izmainīsies proporcija starp masu cilvēkiem un personībām jeb, kā vēl saka, starp indivīdiem un antiindivīdiem. Turklāt masu cilvēku/antiindivīdu „evolūciju” progresējoši ietekmē cilvēku genofonda pasliktināšanās/2/. Skaidrs ir arī tas, ka elites un masu cilvēku proporcionālā neviendabība veicinās kopējo iespaidu par sociuma vispārējo debilizāciju. Citiem vārdiem sakot, cilvēkiem radīsies iespaids, ka visapkārt ir tikai pelēkie bezsejainie masu radījumi. Par tamlīdzīgu iespaidu tagad nesaudzīgi atklāti izsakās daudzi domātāji.

Uz masu fenomenu segmentāciju atsaucās visdažādākie savstarpēji saistītie kultūras procesi. Piemēram, Internets „audzina” jauna tipa cilvēkus – Interneta lietotājus „tviterētājus”, „čatotājus” utt. Pēdējā laikā grandiozu popularitāti iegūst sociālie mediji. Taču ne visur uz planētas, jo šī masu fenomena segmentācija ir konstatējama tikai noteiktos reģionos. 2010.gada novembrī Internetā (lenta.ru) tika publicēti slavenās socioloģiskās firmas TNS pētījuma rezultāti 46 valstīs, aptaujājot 50 000 Interneta lietotājus. Sociālos medijus visaktīvāk lieto Malaizijā, kur katram sociālo mediju lietotājam vidēji ir 233 „draugi”. Pēdējā vietā ir japāņi – 23 „draugi”. No japāņu Interneta lietotājiem tikai 18% izmanto sociālos medijus. Savukārt ķīnieši aktīvi (52%) lieto sociālos medijus. Tātad relatīvi jaunā masu fenomena – sociālo mediju – attīstībā jau atspoguļojas noteikta planetāra mēroga segmentācija, jo šis masu fenomēns ne visās kultūrās strauji adaptējās.

No līdzšinējā funkcionālā mērķa krasī ir novirzījusies un turpina novirzīties izglītība /3/. Tagad masu raksturs ir ne tikai pamatizglītībai un vispārējai vidējai izglītībai, bet pat augstākajai izglītībai atsevišķos reģionos (Austrumeiropā) ir masu komerciāls raksturs (piem., Latvijā, Krievijā). Tātad ir konstatējama masu izglītības noteikta segmentācija: masu komerciālā augstākā izglītība pašlaik uz planētas „pārklāj” tikai Austrumeiropu, kur atsevišķu valstu nekompetentā likumdošana paver ceļu izveicīgiem cilvēkiem gūt peļņu izglītības jomā un līdz nepazīšanai izkropļot izglītības klasiskās tradīcijas (šo rindu autors strādā „augšējās” izglītības firmā, kurā nelieto jēdzienu „katedra” un „fakultāte”).

Globalizācija ekonomikā un komunikācijā pārveido planetāro telpu, pārvēršot atsevišķas valstis un kultūras formas par masu fenomenu „oāzi”. Būtiski izmainījušies masu cilvēka sociālie kritēriji. Ja agrāk šis jēdziens asociējās ar proletariāta un zemniecības cilvēcisko kvalitāti, tad tagad ir redzams, ka tipiskam masu cilvēkam var būt ne tikai universitātes diploms, bet arī zinātniskais grāds un akadēmiskais amats, silta vieta valsts administrācijā, biznesā, garīgās kultūras iestādēs, mācību iestādēs. Tipisks masu cilvēks var ieņemt valstī visaugstākos amatus – būt prezidents, komandēt valdību, nēsāt ministra portfeli.

Uz masu fenomenu segmentāciju atsaucās ideoloģijas, mediju, ģeopolitikas, ģeoekonomikas loma mūsdienu dzīvē. Liela ietekme ir subkulturācijai, patērēšanas kultam, pakalpojumu ekonomikai. Ne velti šodienas gudri filosofi - Karens Svasjans, Sergejs Kara-Murza, Aleksandrs Dugins - raksta par cilvēku jaunas sugas veidošanos un šīs sugas dominēšanu visdažādākajos sociālajos institūtos.

Noteikti nākas ņemt vērā līdzšinējo pētniecisko pieredzi gan „masu sacelšanās” konstatācijā (ne tikai H.Ortegas-i-Gaseta klasiskajā interpretācijā), gan „masu sacelšanās” rezultātu fiksācijā XX gs. otrās puses publikācijās. Tāds materiāls ir pieejams un to ignorēt, cenšoties izprast šodienas stāvokli, būtu aplami. Diemžēl šis materiāls ne vienmēr ir sakārtots mums vajadzīgajā „kompozīcijā”, jo materiāla apstrādei/interpretācijai ir citi mērķi, bet nevis mūsu mērķis runāt par masu fenomenu segmentāciju. Lai kā, taču vienmēr šis materiāls mums var palīdzēt noteiktā rakursā izprast masu fenomenu segmentācijas vēsturisko ieganstu un izpausmes veidu.

Tajā pašā laikā ir skaidrs, ka saruna par „masu sacelšanās” rezultātiem ir abstrakta saruna, jo nevar ideāli konsekventi balstīties uz empīriskiem datiem. Socioloģisko pētījumu dati var tikt izmantoti, taču to vispārīnāšana noteikti izvērtīsies abstraktās refleksijās. Līdzīgi rīkojās masu fenomenu pētnieki-klasiķi Le Bons, Tards, Ortega-i-Gasets, Kaneti u.c. Viņi balstījās uz fenomenoloģiskiem novērojumiem, bet nevis statistikas un socioloģisko pētījumu skaitļiem. Piemēram, H.Ortegas-i-Gaseta slavenajā apcerē tikai vienu reizi ir minēti skaitļi, norādot Eiropas iedzīvotāju skaita pārsteidzošo pieaugumu XIX gs. Kā zināms, minētais „demogrāfiskais sprādziens” ir galvenais iemesls masu fenomenu ģenēzē, jo XIX gs. Eiropas iedzīvotāju skaits pieauga agrāk nekad nepiedzīvotā tempā – trīs reizes.

Visgrūtāk ir raksturot masu fenomenu pretmeta – elites - lomu mūsdienu pasaulē, jo šajā jomā daudz tiek apzināti slēpts no publiskās sfēras. Tāpēc daudz mītu un romantiski noslēpumainu sižetu un, protams, konspiroloģisku konstrukciju. Taču ir skaidrs, ka elites skaits nav liels un arī tai ir sava segmentācija.

Tā, piemēram, pirms kāda laika Internetā (mediart.ru) tika publicēts apkopojums par strādājošo skaitu planētas sešos galvenajos mediju konglomerātos „Time Warner”, „Walt Disney Company”, „News Corporation”, „Viacom”, „Bertelsmann”. Nosauktie mediju giganti reāli kontrolē visdažādākā veida komunikācijas procesus uz visas planētas. Tajos strādā 382 302 darbinieku, taču pārvaldē kopumā darbojas tikai 57 cilvēki – 0,014% no kopējā strādājošo skaita nosauktajos konglomerātos. Tātad 7 miljardus cilvēku lielās planētas komunikāciju stratēģiski nosaka un kontrolē tikai 57 cilvēki (cik tas ir procentu no 7 miljardiem var katrs aprēķināt patstāvīgi, ja ir vēlšanās to darīt).

Šodien ir pieejami darbi, kuros sastopami novērojumi organiski sasaucās ar mūsu koncepciju par masu fenomenu segmentāciju. Tas, piemēram, attiecas uz Nikolaja Gurēviča rakstu /4/. Minētā publikācija ir veltīta parādībām, no kurām globalizācijas apstākļos ir atkarīga cilvēku iespēja sevi realizēt dzīvē. Taču atspoguļotais materiāls uzskatāmi ilustrē masu fenomenu segmentāciju un sasaucās ar mūsu koncepciju.

Raksta mērķis ir apskatīt darba dalīšanas un globalizācijas sakarības. Pirmsglobalizācijas laikmetā, kas, saprotams, ir gandrīz visa līdzšinējā cilvēces vēsture, darba dalīšana notika vienas valsts un

viena sociuma robežās. Tas deva iespēju katram cilvēkam izvēlēties profesiju, kas vislabāk atbilda viņa dabai. Kā zināms, cilvēki ir dažādi. Vieniem labāk padodas zāģēt malku, otriem – spēlēt klavieres vai gleznot portretus. Valsts teritorijā vieni nodarbojās ar lauksaimniecību, citi pārcēlās uz dzīvi pilsētā, lai strādātu rūpnīcās, veikalos, kantoros. Tāda kārtība visus apmierināja, jo katrs varēja izvēlēties sev vispiemērotāko nodarbošanos. Darba dalīšanas normāls un psiholoģiski harmonisks risinājums veicina personības veidošanos.

Globalizācijas process negatīvi atsaucās uz darba dalīšanu un veicina jaunu situāciju profesiju attīstībā. Globalizācijas rezultātā valstis un to sociums zaudē iespēju organizēt, vadīt un kontrolēt optimālo darba dalīšanu. Valstu darba dalīšanā iejaucās ārējie spēki – globalizācijas galvenie „aktieri” - transnacionālās korporācijas. Nākas konstatēt darba un tātad arī profesiju segmentāciju kontinentālā un planetārā līmenī.

Globalizācijas laikā ražošana kā masu fenomens (masu produkcijas ražošana) ir pakļauts transnacionālo korporāciju diktētajai segmentācijai. Praktiski tas izpaužās tādējādi, ka viena valstu grupa nodarbojās ar izejvielu iegūšanu un piegādi. Otra valstu grupa nodarbojās ar preču ražošana. Turklāt var būt pat tā, ka kāda atsevišķa valsts un tās sociums specializējās tikai viena vai dažu produkcijas veidu ražošanā. Trešā valstu grupa nodarbojās ar preču realizāciju – reklāmu, mārketingu, logistiku, *Public Relations*, mediju un masu kultūras produkcijas industriju, kā visa galvenais uzdevums ir stimulēt patērēšanu. Ceturtā valstu grupa piegādā finansiālos resursus. Piektā valstu grupa – atsevišķs kontinents – no globalizācijas „režisoriem” vispār nesaņem nekādu lomu. Tāds liktenis pašlaik ir Āfrikai.

Tā rezultātā tiekamies ar tipisku masu fenomenu (masu produkcijas ražošanas un tirdzniecības) planetāru segmentāciju, kas mūsdienās nostiprinās arvien vairāk un vairāk. ASV ir izzudušas pat veselās ražošanas nozares. Piemēram, televizoru ražošana, kas ir pārvietota uz lēta darbaspēka zemēm citos kontinentos. ASV strādnieki tāpēc ir spiesti pievērsties citiem ražošanas sektoriem – informācijas tehnoloģiju, sociālo pakalpojumu u.c.

Jau tagad ir redzams, ka šī jaunā masu fenomenu segmentācija valstu, kontinentu un planetārā mērogā ir sekmējusi citu masu fenomenu „uzplaukumu”. Runa ir par sociuma vienas daļas lumpenizāciju. Tas attiecas uz tiem cilvēkiem, kuri vienpusīgās darba dalīšanas rezultātā savā valstī zaudē darbu un nespēj piemēroties citai profesijai, var palikt bezdarbinieki visu atlikušo mūžu un darba trūkuma dēļ garīgi degradējas. Hroniskas depresijas, psihiskas slimības, pašnāvību pieaugums, - tās ir galvenās anomālijas globalizācijas sociokulturālajos izkropļojumos. Bijušo kvalificēto strādnieku jaunās specialitātes visbiežāk prasa zemāka līmeņa vispārējo izglītību, profesionālo kompetenci, darba pieredzi, kā arī tāds darbs tiek mazāk apmaksāts. Stāvokli nespēj glābt manipulācijas ar amata nosaukumiem, kad, piemēram, atkritumu savācēju sauc par sanitārijas speciālistu (*sanitation engineer*), bet nevis par „garbage man” (atkritumu cilvēku).

Globalizācijas veicinātās vienpusīgi kropļās darba dalīšanas (un citu globalizācijas tendenču) rezultāts ir antiglobālistu kustība. Tajā galvenokārt iesaistās izglītoti jaunieši – margināli, kurus valsts sistēma nav spējīga integrēt savā vidē, nodrošinot viņiem pieņemamu darbu un pieņemamu dzīves telpu vispār. Antiglobālisti ir jauns masu fenomens – planetāra rakstura fenomens.

Šajā rakstā galvenokārt pievērsīsimies **masu cilvēka fenomenam** un tā segmentācijai. Masu cilvēks ir visu pārējo masu fenomenu centrā. Par to nenākas šaubīties. Arī masu kultūras produkcijas industrijas centrā ir masu cilvēks kā šīs produkcijas adresāts un reālais lietotājs, kaut gan pašu industriju var stratēģiski organizēt un praktiski vadīt cita tipa indivīdi – elite.

Mūsaprāt svarīgi ir noskaidrot, vai laikmetu griežos mainās un ir mainījušās masu cilvēka īpašības, kas ir noticis apstākļos, kad pieaug vispārējās izglītības līmenis un pēc darba atliek daudz laika „baudīt” garīgās kultūras labumus, var ceļot, interesēties par zinātņi utt. Tātad nākas atbildēt uz jautājumu, vai masu cilvēkā kaut kas kanoniski saglabājās neatkarīgi no viņa izglītības, nodarbošanās un sociālā statusa, vai masu cilvēka kvalitātes problemātikā vispār eksistē zināmas sakarības starp cilvēcisko īpašību statisko un dinamisko daļu.

Tāpat svarīgi ir noskaidrot, vai šodienas Rietumu kapitālisma sērga iracionālisms, alkātība, politiķu nekompetence ir vai nav „masu sacelšanās” rezultāts laikā, kad no vienas puses tiekamies ar nemitīgu zinātniski tehnisko progresu, bet no otras puses katru dienu Internetā lasām par šodienas cilvēku šizofrēniskajām kaislībām, lasām ne tikai par kādas valsts, bet visas Eiropas sabiedrības pagrimumu un garīgo degradāciju.

Šajā grāmatā „Iracionālā kapitālisma gramatika” masu fenomenā un tajā skaitā masu cilvēks faktiski ietilpst „galveno varoņu” grupā. Par masu fenomeniem ir runa katrā rakstā. Tā, piemēram, jau bija minēts, ka **masu cilvēka** problemātikā interesanti ir vairāki jautājumi.

Interesanti ir tas, ka par masu cilvēku šodien nav iespējams pateikt kaut ko tādu, ko jau nebūtu savā laikā pateikuši masu sabiedrības, masu cilvēka un masu kultūras izpētes klasiķi XIX gs. beigās un XX gadsimtā. Masu sabiedrības, masu cilvēka, masu kultūras klasiskās īpašības atspoguļojās Gustava Le Bona (1841-1931), Gabriela Tarda (1843-1904), Herberta Spensera (1820-1903), Hose Ortigas-i-Gaseta (1883-1955), Zigmunda Freida (1856-1939), Gustava Karla Junga (1875-1961), Vilhelma Raiha (1897-1957), Eliasa Kaneti (1905-1994), Karla Jaspersa (1883-1969), Hannas Ārendtas (1906-1975), Ērika Froma (1900-1980), Maksa Hornhaimera (1895-1973), Teodora Adorno (1903-1969), Maikla Oikešota (1901-1990), Serža Moskoviči (dz.1925) darbos.

Tiesa, sastopams viedoklis, ka intelektuālā elite ar „masām” visus sāka baidīt pašaisardzības nolūkā, jo principā masas un masu cilvēki ir dzīvojuši vienmēr. Arī agrāk esot pastāvējusi masu cilvēku kongenialitāte: radniecības apziņa, kura balstās uz priekšstatu par kopīgajām izcelsmes saknēm, dzīves uztveres, domāšanas loģikas, estētiskās reakcijas līdzību. Masu humanitārā interence, par ko intelektuālā elite sāka dzēlīgi izteikties XIX gs. beigās, patiesībā nav nekas cits kā zināma politiskā fluktācija: novirze no tradicionālajām vērtībām, lai sociumā izraisītu iracionālu reakciju.

Par masu ēras tuvošanos rakstīja pat Hēgelis, taču Rietumu zinātnē pilnā mērā, sistēmiski, masu

laikmeta sākumu viens no pirmajiem aprakstīja **Gustavs Le Bons**. Viņš akcentēja jaunas intelektuālās situācijas rašanos, kad vairs nedrīkst ignorēt masu viedokli, kā tas tika darīts Rietumu kultūrā agrāk. Masas ienāk politikā, garīgajā kultūrā, medijos. Intelektuāli ir apjukuši; rakstnieki nezina, kā rakstīt masu lasītājam. Aktuāls kļuvis jautājums par masu pārvaldīšanu, jo ir jāmacās pārvaldīt masas un tāpēc ir jāiedziļinās masu psiholoģijā.

Apkopojot minēto autoru darbos teikto, **masu cilvēka klasiskās iezīmes** ir sekojošās:

1. masu cilvēks negrib domāt un strādāt, ir neaktīvs un pasīvs jebkurā dzīves situācijā;
2. masu cilvēks ir izlutināts un grib visu baudīt;
3. masu cilvēks neko nerada un tūlīt momentā pielāgojās citu radītajai jaunajai situācijai;
4. masu cilvēks nepateicīgi un pat naidīgi izturās pret visu un visiem, kuri viņam ir atvieglājuši dzīvi un darījuši labu;
5. masu cilvēks dzīves labumus uztver kā pašus par sevi saprotamus bezmaksas pakalpojumus, kas viņam pienākas bez atlīdzības;
6. masu cilvēkam vienmēr ir gatava atbilde uz jebkuru jautājumu, un viņš visu zina un visā orientējās, viņu nekad nemoca neizpratnes un nezināšanas psiholoģiskais komplekss;
7. masu cilvēks vienmēr ir pašapmierināts un pašpārliecināts;
8. masu cilvēks kritizē visu un nevienā neklausās, jo nav pieradis klausīties citus;
9. masu cilvēks ne par ko nebrīnās, jo visu jau ir redzējis, par visu jau ir dzirdējis un visu zina.

No šodienas masu cilvēku segmentācijas viedokļa svarīgi ir iedziļināties masu cilvēku vēsturiskajā ģenēzē, jo tajā noteikti atspoguļosies šo cilvēku ieņemtā vieta (respektīvi, segmentācija) iepriekšējos gadsimtos.

Masu **cilvēka izcelsmes/ģenēzes problemātikai** ir pievērsušies vairāki pētnieki. Šīs problemātikas iztīrījumā var konstatēt divus virzienus.

Pirmā virziena autori masu cilvēku tūlīt aplūko masas (vai pūļa) kontekstā. Masu cilvēka iezīmes tiek apskatītas tikai saistībā ar cilvēka atrašanos masā. Tiek uzskatīts, ka tikai pēc nonākšanas masā cilvēks iegūst jaunu kvalitāti – masu cilvēka kvalitāti. Pirms nonākšanas masā cilvēka rīcību nosacīja citas viņa iezīmes, kuras manāmi atšķiras no tām iezīmēm, kuras viņā „uzplaukst” pēc nonākšanas masā. Tā tas ir Le Bona grāmatās. Piemēram, „Masu psiholoģijā” viņš raksta par masu kā jaunu sociālo spēku, kas radies nesen un ko nāksies respektēt nākotnē. Agrāk vēsturi virzīja karaļi, un galvenais vēstures noteicējs bija valsts un to vadītāji, kuri neņēma vērā masu viedokli, kas visbiežāk nemaz neeksistēja. Tagad pūļa balss sāk izšķirt politisko notikumu likteni. Le Bons speciāli nepievērsās masu cilvēka izcelsmei. Viņa darbos masu cilvēks tiek aplūkots masas kontekstā.

Otrā virziena pārstāvji tiecas noskaidrot masu cilvēka rašanos kā noteikta **cilvēciskā tipa** izveidi Rietumu civilizācijā. Masu cilvēka vēsturiskajai ģenēzei pievēršās Oikešots, Jungs, Zigmunds Baumans.

Sarunā par masu cilvēku noteikti respektējams ir G.Junga viedoklis. Viņš interesējās par „masu dvēseles” un „masu cilvēka” vēsturisko ģenēzi. Viņa pārliecībā minētie fenomeni ir sociāli vēsturiskās attīstības rezultāts Rietumos aizvadītajos četros gadsimtos. Līdz Reformācijai Rietumu cilvēka dvēselei piemita veselums un līdzsvarotība, jo reliģija nodrošināja bezapziņas un iracionālo spēku „izvadīšanu” no cilvēka. Cilvēks dzīvoja ciešā saistībā ar dabu un citiem cilvēkiem. Reformācija, Apgaismība un industriālā revolūcija cilvēkā nepārtraukti palielināja apziņas un bezapziņas sašķelšanos. Palielinājās neiroze, jo cilvēks tika atrauts no dabas. Cilvēks tika nošķirts arī no kopienas dzīves. Cilvēks tika sociāli izolēts, un tāpēc tika sagrauta viņa individualitāte. Izolācija un atomizācija radīja masu cilvēku un kolektivistisku sabiedrību. Pieauga valsts loma, cilvēks tiecās garīgo atbalstu gūt valsts institūtā, jo Reformācija akcentēja laicīgās dzīves un varas nozīmību.

G.Junga ieskatā masu cilvēka dvēsele ir tāda cilvēka dvēsele, kurš ir zaudējis iekšējo saikni ar savu bezapziņu un instinktiem, kurš ir sociāli izolēts no citiem cilvēkiem un tāpēc pakļauts masu psihiskajām epidēmijām, no kurām visagresīvākās un vispopulārākās ir masu politiskās kustības/ideoloģijas. Psihiskā inflācija ir masu cilvēka dvēseles evolūcijas sastāvdaļa.

Arī angļu zinātnieks M.Oikešots uzskata, ka *mass man* ir radījusi eiropēiskā Jauno laiku vēsture / 5/. Viņa pārliecībā masu cilvēka rašanās ir viens no svarīgākajiem notikumiem Jauno laiku vēsturē. Tas izmaina cilvēku dzīvesveidu, uzvedības standartus un politiskās aktivitātes formas. *Mass man* kļūst par gaumes diktētāju un vispār par mūsdienu pasaules nekronētu karali. *Mass man* var salīdzināt ar īpaša tipa sienāžiem, kuri plaukstošu dārzu ir pārvērtuši par tukšnesi.

Cilvēces vēsturē mēdz būt periodi, kad cilvēku savstarpējās attiecībās (ģimenes, valsts līmenī) liela loma ir individualitātei. Tāds periods, kā raksta M.Oikešots, bija XV-XVI gadsimtā. Minētajā laikā cilvēka individualitātes iespējas bija ļoti lielas. Autors saka, ka bija prāvs skaits cilvēku, kuri nodevās pašdeterminācijai – uzvedībā, ticībā. Tie bija neatkarīgi un autonomi indivīdi – personības.

Cilvēces vēstures agrākajos periodos cilvēka pašapziņa balstījās uz atziņu par savu piederību ģimenei, korporācijai, baznīcai, kopienai. Starp cilvēkiem pastāvēja individuālās atšķirības, bet tām nebija tik liela sociālā nozīme. Kolektīvā identitāte bija spilgtāka un svarīgāka par individuālo identitāti. XVI gs. radās „ambiciozais indivīds”.

Angļu zinātnieka viedoklis noteikti ir vēsturiski pamatots. Indivīda „izšķīlšanās” no ģimenes, ģints, cilts, tautas kolektīva vēstures grāmatās ir plaši aprakstīta parādība. Tai īpašu uzmanību ir pievērsuši filosofijas un mākslas vēsturnieki. Tie autori, kuri analizēja Atdzimšanas un Jauno laiku materiālu.

M.Oikešots raksta, ka individualitātes vēsturiskās attīstības process vispamatīgāk ir izpētīts ētikā. Tas tāpēc, ka morāles analīzes pamatā ir hipotēze par autonoma indivīda esamību, jo tikai autonomš indivīds var patstāvīgi izvēlēties savu morālo rīcību. Hobss, Spinoza raksta par indivīdu kā ētisko

refleksiju galveno avotu. Kants gāja vēl tālāk. Viņš katru cilvēku atzina par personību.

Personības un masu cilvēka vēsturiskajā attīstībā būtiska loma bija valstij kā sociālajam institūtam. Valsts uzmanības centrā jau no paša sākuma bija atsevišķs cilvēks/indivīds. Individīda aizsardzība prioritāti ieguva, attīstoties politiskajai filosofijai – intelektuālajām refleksijām par varas funkcionēšanas mehānismu un mērķi.

Valsts likumdošanas subjekts ir indivīds, garantējot viņam noteiktu brīvību un tiesības, kā arī nodrošinot brīvību un tiesību aizsardzību. Modernizējoties varas struktūrām, indivīds varēja kļūt arvien pašapzinīgāks un pašpārliecinātāks, jo par viņu rūpējās likums. Jaunajos laikos feodālās privilēģijas nomainīja valsts juridiski formulētās katra cilvēka tiesības. Politiskās filosofijas centrā nonāca individualitātes pamatojums, kad varas uzdevums ir indivīda aizstāvēšana.

Jaunajos laikos indivīda iespējas kļuva arvien plašākas. Katrs indivīds varēja izvēlēties savu ceļu mākslā, zinātnē, literatūrā, filosofijā, tirdzniecībā, rūpniecībā, lauksaimniecībā, politikā u.c. Taču bija arī cilvēki, kuri nespēja kaut ko noteiktu izvēlēties un attiecīgajā jomā sasniegt zināmu radošo vai intelektuāli profesionālo pakāpi. Izvēli kavēja visdažādākie apstākļi un tajā skaitā radošā un intelektuālā potenciāla trūkums. No vienas puses apzinoties iespēju brīvību, no otras puses apzinoties savu aprobežotību, šie cilvēki pret brīvību un garantijām sāka izturēties ar naidu. Viņi ar naidu sāka izturēties arī pret līdzās dzīvojošajām personībām – indivīdiem ar augstu radošo un intelektuālo potenciālu. Viņi sakā meklēt aizstāvību, un valsts vara kļuva par viņu, masu cilvēku, galveno aizstāvi. Turklāt masu cilvēki redzēja, ka viņi valsts sabiedrībā ir vairācumā. Tas viņus vēl vairāk iedvesmoja nostiprināt savas pozīcijas dzīvē.

Kā raksta M.Oikešots, masu cilvēka būtiska īpašība ir atļaut citiem būt tikai viņa „dublikātam”. Tātad būt tikai tādiem pašiem masu cilvēkiem. Cita tipa cilvēki masu cilvēkam nav pieņemami. Masas, kas angļu zinātnieka ieskatā veidojās Jauno laiku Eiropā, sastāv no antiindivīdiem, kurus apvieno naida pret indivīdiem. Kā mēs zinām, XIX gs. Eiropā demogrāfiskā sprādziena rezultātā ievērojami pieauga cilvēku, respektīvi, masu cilvēku skaits.

M.Oikešots nosauc vēl dažas masu cilvēka īpašības. Masu cilvēku raksturo jūtas, bet nevis domas. Masu cilvēku raksturo instinkti, bet nevis uzskati. Masu cilvēkam trūkst talanta, viņš nav kaismīgs un entuziasts. Masu cilvēkam pietrūkst patstāvības, tāpēc viņam ir vajadzīgs līderis. Savukārt personībai ir vajadzīga vadība, bet nevis līderis.

Eiropā **antiindivīdu masveida rašanās** izraisīja noteiktas sekas.

Pirmkārt, radās morāle, kas pretojās individuālisma morālei. Individuālisma brīvības morāles vietā stājās masu cilvēkiem tīkamā pašnoteikšanās, vienlīdzības un solidaritātes morāle, garantējot antiindivīdu pastāvēšanu.

Otrkārt, radās varas formas un institūti, kas kalpoja masu cilvēku prasībām un faktiski sekmēja masu cilvēku „producēšanu”.

Angļu autors lieto jēdzienu „tautas valdīšana”. Tā ir varas forma, kas izdevīga masu cilvēkiem. Vēsturiski šīs formas ieviešana sākās ar vispārējo vēlēšanu tiesību piešķiršanu pilngadīgajiem

cilvēkiem. Masu cilvēku spēks ir viņu skaitā, tāpēc vēlēšanas varēja nodrošināt masu cilvēku aizstāvību un intereses. Tas, pirmkārt.

Otrkārt, izmainījās parlamenta deputāta tips. Deputātam bija jābūt nevis neatkarīgam indivīdam, bet gan mandāta lietotājam, kura uzdevums ir kalpot masu cilvēkiem – saviem vēlētajiem.

Treškārt, sāka organizēt masu politiskās partijas, kuru biedru vairākums bija tipiski masu cilvēki.

Protams, mums ir labi zināms, ka masu cilvēku minētais segments – parlaments, politiskās partijas – saglabājās līdz mūsdienām. Ja šodien atsevišķas personības runā par politiskās varas institūtu degradāciju, tad šai degradācijai iemeslu nākas meklēt minētā segmenta ģenēzē – kvalitatīvajā līmenī vēsturiski samērā ilgā laikā. Parlaments un politiskās partijas jau vairākus gadsimtus ir masu cilvēku pakļautībā.

M.Oikešots raksta, ka masu cilvēkam nav obligāti jābūt nabadzīgam, viņš var neizturēties skaudīgi pret bagātniekiem, viņam nav jābūt neizglītotam. Gluži pretēji, - masu cilvēks visbiežāk pieder t.s. inteliģencei. Masu cilvēku galvenokārt raksturo nevis intelektuālais, bet gan morālais neadekvātums.

G.Jungs un M.Oikešots masu cilvēka īpašību rašanos un nostiprināšanos izskaidro no vēsturisko apstākļu viedokļa, kad visu izšķīra sabiedriski politiskās dzīves notikumi. Tāda paša pieeja ir Zigmunda Baumana indivīdu un antiindivīdu koncepcijā /6/.

Rietumeiropā jau XVI gs. skaidri izpaudās divu tipu cilvēki - divu tipu individualitātes: 1) neatkarīgo indivīdu tips un 2) sarūgtināto indivīdu tips. Otrais tips bija jauna parādība – kopienas sabrukuma rezultāts. Sabrūkot kopienas varai pār cilvēkiem, cilvēku viena daļa palika bez garīgās un morālās uzraudzības un aprūpētības. Ne visi spēja kļūt par neatkarīgiem indivīdiem un savā dzīvē patstāvīgi pieņemt lēmumus. Tie, kuri nespēja kļūt neatkarīgi indivīdi, jutās sarūgtināti. Sarūgtinātais indivīds centās atrast sev aizstāvi, kurš spētu viņu aprūpēt. Mēs jau zinām, ka par aizstāvi kļuva valsts vara. XVI gs. vara pārkārtojās, pielāgojoties ne tikai neatkarīgajiem indivīdiem, bet arī sarūgtinātajiem indivīdiem, kuri turklāt bija vairākumā.

No sarūgtinātajiem indivīdiem veidojās **agresīvie antiindivīdi**, kuri tiecās sev pieskaņot pasauli, pazemojot neatkarīgo indivīdu prestižu. Sarūgtinātajiem indivīdiem naidīgai attieksmei pret neatkarīgajiem indivīdiem iekšējais stimulants bija viņu mazvērtības komplekss. Viņi lieliski saprata, ka nav neatkarīgi un pilnvērtīgi indivīdi. Viņi zināja, ka apkārtējā pasaulē nav iespējams likvidēt to, kas apliecina viņu neadekvātumu visaugstākajām un visprestīžākajām cilvēciskajām īpašībām. Sarūgtinātie indivīdi vienīgi varēja būt gandarīti par to, ka viņi ir vairākumā. Vairākuma apziņa viņiem deva spēku cīņā pret indivīdiem - personībām. Sprotams, sarūgtinātie cilvēki ir tie, kurus tagad saucam par masu cilvēkiem.

Zigmunds Baumanis indivīda brīvību skaidro ar jēdzienu „*privacy*” (noslēgtība, vientulība). „*Privacy*” ir indivīda tiesības savas dzīves noteiktā vietā, noteiktā laikā un noteiktās situācijās neielaidīt citus cilvēkus un kādas sabiedriskās institūcijas pārstāvjus. Apzinoties „*privacy*” iespējamību, indivīds iegūst pārliecību, ka viņam ir iespējams aiziet no citu skatiena un viņu neviens nenovēros, un tāpēc viņš var nodoties tam, par ko var no citiem saņemt aizrādījumu, kritiku, sodu.

„Privacy” ir saistīts ar indivīda apzinātu izvairīšanos no komunikācijas, kas nevar turpināties mūžīgi, jo cilvēks bez komunikācijas ar citiem cilvēkiem nonāk psiholoģiski ekstrēmos apstākļos.

Starp „privacy” un starppersonālo komunikāciju pastāv ambivalenta pakārtotība. No vienas puses starppersonālā komunikācija var apgrūtināt, nomākt, nogurdināt indivīdu. No otras puses katrā indivīdā var iemiesoties bailes no vientulības – komunikācijas deficīta. Tātad indivīdu no vienas puses var ātri sakaitināt starppersonālā komunikācija – pārlietu ilgas un garas sarunas ar citu cilvēku. Taču no otras puses indivīds arī nespētu dzīvot bez komunikācijas ar citu cilvēku. Nākas tāpēc atzīt, ka indivīda brīvības nepieciešamība un saziņas nepieciešamība nav atraujama viena no otras, kaut gan bieži starp abām nepieciešamībām rodas pretrunas. Kā atceramies no Rietumu vēstures, individuālisms sabiedrībā kļuva par noteiktu vērtību un stimulu cilvēka pašattīstībā. Individuālisms kļuva par dzīves mērķi. Taču individuālisms kļuva arī par zināmu priekšrocību dzīvē. Individuālisma priekšrocības sāka uzlūkot par cilvēciskās laimes galveno faktoru.

Tamlīdzīgu attieksmi apliecina daudzi piemēri. Filozofs Merabs Mamardašvili sevi dēvēja par “vientulības hronisku speciālistu” jau no agras bērnības. Vientulība ir viņa profesija, un tas, kas viņš ir kļuvis, esot klusēšanas un vientulības produkts. Savukārt dzejnieks Osips Mandelštams rakstīja par komunikāciju ar provinciālu, t.i., virtuālu sarunbiedru. Viņaprāt fundamentāla vientulība esot tad, kad cilvēks nerunā ar saviem draugiem, bet runā ar virtuāliem sarunbiedriem. Mistiskās ekstāzes cienītāji virtuālo sarunbiedru var saukt par Dievu.

Savas iekšējās dzīves vienreizējības demonstrēšana arī ir komunikācija. Reizē ar individuālisma nostiprināšanos sabiedrībā atklājās, ka ir cilvēki, kuri dažādu iemeslu un apstākļu dēļ nevēlas vai nespēj iet pa individuālisma ceļu. Pie tam daudzi, kuriem bija visas iespējas iet pa individuālisma ceļu, šo iespēju uzskatīja par slogu, kas no viņiem prasa noteiktu piepūli, gribasspēku u.tml. Tas, kas vieniem sagādāja laimi, citiem kļuva par slogu, diskomfortu. Vieni individuālisma ceļu atzina par progresu, citi – pagrimumu.

Krievu zinātnieks J.Stepanovs savā interesantajā grāmatā «Konstantes. Krievu kultūras vārdnīca» izseko jēdziena „personība” (личность) rašanos un lietojumu no Romas impērijas laikmeta, kad radās noteikti sociāli politiskie apstākļi diferencētai attieksmei pret cilvēkiem /7/. Viņš raksta, ka mūsdienās krievu valodā jēdzienu „personība” lieto pārsvarā tikai inteligentā sarunā, jo ikdienas valodā šī vārda konceptuālo saturu izsaka vārds „cilvēks” (человек). Savukārt marksismā jēdzienu „personība” skaidro no masas viedokļa; proti, personības brīvība ir iespējama tikai tad, kad masa jeb sabiedrība ir brīva saskaņā ar principu – brīvā sabiedrībā brīvi cilvēki. Marksismā personības brīvība nav iespējama tikmēr, kamēr nav brīva visa sabiedrība. Krievijas sabiedrībā, kurā marksismam aizvadītajā gadsimtā bija liela ietekme, tāpēc indivīds joprojām asociējās kā cilvēks, kurš ir tāds pats kā visi pārējie sabiedrības locekļi, bet nevis kā personība. Tomēr tajā pašā laikā ir pilnīgi skaidrs, ka jēdziens „personība” ir augstākais līmenis cilvēka raksturojumā, un tā ir kultūras konstante.

J.Stepanovs raksta, ka pastāv cilvēka trīs dabiski parametri: 1) cilvēks attiecībā pret pasauli, Dievu, dabu; 2) cilvēks attiecībā pret sev līdzīgiem un pret savu dzimtu, klanu, cilti; 3) cilvēks attiecībā pret sabiedrību. Katram no šiem parametriem ir sava vēsture un vēsturiskās pastāvēšanas ilgums. Vissenākais ir pirmais parametrs – cilvēks attiecībā pret pasauli, Dievu, dabu. Otrais

parametrs ir vēsturiski jaunāks. Cilvēka attiecības pret citiem cilvēkiem formējās tad, kad radās jauni priekšstati par pasauli un sociumu. Tā, piemēram, senkrievu valodā ar vārdu „люди” varēja brīvus cilvēkus nošķirt no vergiem. Trešais parametrs – cilvēks attiecībā pret sabiedrību - ir vēsturiski visjaunākais. Šī parametra attīstības gaitā nodalās atsevišķs jēdziens „personība”.

J.Stepanovs uzskata, ka personības jēdziena konceptualizācija notiek vēsturiski paralēli ar pilsoniskās sabiedrības jēdziena un civilizācijas jēdziena konceptualizāciju. Abi jēdzieni izsaka jaunu plašāku konceptu. Pārmaiņas ir saistītas ar valsts veidošanos, kas radikāli izmaina cilvēka identitātes priekšstatus. Pirms valsts rašanās cilvēka identitātes pamatā bija apziņa par piederību vienotai un kompaktai etniskajai grupai, kura ir cēlusies no vienas „saknes” un šīs grupas pārstāvji visi ir auguši kopā vienotā līdzvērtīgu indivīdu saimē. Valstī turpretī cilvēkiem nācās pierast pie pilnīgi savādākiem sakariem, ar kuriem cilvēki agrāk nebija saskārušies. Valdēt asinsradniecības sakariem, attiecīgajā etniskajā grupā visi bija „savējie”. Piederība attiecīgajai etniskajai grupai tika uzskatīta kā pati par sevi saprotama lieta, un pāreja uz citu etnisko grupu nebija iedomājama tāpat kā nebija iedomājama sava dzimšanas maiņa. Turpretī pēc valsts izveidošanās attiecīgās etniskās grupas radnieciskais loks izjuka. Izjukšanas iemesls varēja būt visdažādākais, – piemēram, darba vietas un dzīvesvietas maiņa. Jaunajā darba un dzīves vietā attiecīgās etniskās grupas pārstāvji sāka aizmirst par savām kopīgajām „saknēm” un kopīgo „senci”. Asinsradniecības vietā stājās sociālā slāņa un šķiras identitāte. Turklāt valsts likumdošana vienmēr ir bijusi orientēta uz cilvēka aizsardzību pilsoniskā sabiedrībā, kad galvenais ir valstiskā identitāte – apziņa par piederību noteiktai valstij un tās sabiedrībai, kura neasociējās ar vienu etnisko grupu.

Personības jēdziena ģenēzē var konstatēt divus virzienus.

Pirmkārt, socializāciju, kad arvien skaidrāk izkristalizējās cilvēku kolektīvs, kurā izceļas personība. Socializācijas procesā izkristalizējās arī attiecīgi jauni jēdzieni.

Otrkārt, individualizāciju, respektīvi, attiecīgās personības individualizāciju, pilnā mērā apzinoties savu neatkarīgumu un cenšoties to ārēji marķēt uz sociuma fona.

Kā skaidro J.Stepanovs, jēdziena „personība” socializācija visenerģiskāk risinājās tajās kultūrās, kurās bija attiecīgi orientēta valsts likumdošana un augsts valstiskums vispār. Rietumu civilizācijā vēsturiski pirmais piemērs ir Romas impērijas juridiskie priekšstati par personību. Romas impērijā jēdziens „*persona*” tika attiecināts tikai uz personu *sui juris* – juridiski patstāvīgu cilvēku, t.i., *pater familias* – ģimenes galvu. *Pater familias* ģimenē bija vienīgais cilvēks, kuram bija Romas pilsoņa tiesības. Viņam bija neierobežotas tiesības uz ģimenes īpašumu, jo pārējiem ģimenes locekļiem nedrīkstēja piederēt īpašums.

J.Stepanovs secina, ka gan Romas impērijā, gan Krievijā valstiskuma un pilsoniskās sabiedrības izveidošanās noveda pie viena un tā paša rezultāta – formējās jēdziena „personība” kodols. Tajā ietilpa tādi priekšstati kā 1) brīvs cilvēks, 2) cilvēks ar maksimālām juridiskajām tiesībām (parasti diezgan bagāts zemes un cita nekustamā īpašuma saimnieks, nekalpo citiem cilvēkiem), 3) vīrietis, 4) pieder sabiedrības aktīvai daļai (nav jaunietis vai vecs cilvēks).

Jēdziena „personība” individualizācija arī aizsākās senās Romas garīgajā kultūrā. Ar vārdu

„*persona*” senie etruski apzīmēja masku – personāža masku uz teātra skatuves. Kā raksta J.Stepanovs, tas liecina par „sociālo lomu” vēsturiskajiem pirmsākumiem. Interesanti, ka antīkajā teātrī ar masku tipizēja tos, kuri nevarēja būt dzīvē personības – jaunekļus, sievietes, vergus. Pilsonis vīrietis spēka gados, ģimenes galva, sabiedrības brīvs loceklis nekad netika uz skatuves atveidots tipoloģiskā maskā.

Senkrievu valodā neeksistēja vārds „personība”. Protams, personības dažas pazīmes (nedaudzums, atsevišķība, rakstura īpašības, rīcības motivācija) bija pazīstamas senkrievu apziņā. Taču šīs pazīmes tika izklaidētas citos vārdos (*человек, людин, лицо, душа, существо*). Vārds „personība” krievu valodā radās XVII gs., taču arī XVIII gs. to lietoja nevis koncepta „personība” apzīmēšanā, bet sekojošās nozīmēs: 1) kāda cilvēka personiskās īpatnības, 2) egoisms, 3) pārmetums par personisku apvainošanu (*перейти на личности*).

Dažādu cilvēku tipu (personību, masu cilvēku) ģenēzi acīmredzot var analizēt visdažādākajos rakursos. Tajā skaitā noteiktas sociāli ekonomiskās formācijas kontekstā, kā tas ir sastopams filosofa Herbera Markūzes darbos. Viņš pievēršas cilvēka iespējām augsti attīstītā industriālā sabiedrībā – mūsdienu kapitālismā /8/.

H.Markūze paskaidro, ka viņš cenšas filosofiski analizēt savu laikmetu, kad sabiedrības politiskās vajadzības pārvēršas par katra indivīda vajadzībām un tieksmēm, kuru apmierināšana sekmē gan biznesa pieaugumu, gan sabiedrības labklājības kāpumu, kaut arī sabiedrība kā veselums funkcionē iracionāli, bet nevis ir pakļauta prātam. Tas tāpēc, ka cilvēku spēju un vajadzību attīstīšanā darba ražīguma nemitīga palielināšana ir bīstama. Agrāk nekad cilvēces rīcībā nebija tik liela intelektuālo un materiālo resursu bagātība, kā arī nebija tik liela sabiedrības vara pār indivīdu. Mūsdienu sabiedrība atšķiras ar to, ka tās centrīces spēkus savalda ar tehniku, bet nevis ar teroru. Teknikai piemīt spēja grandiozi paaugstināt cilvēku dzīves līmeni. Augsti attīstītā industriālā sabiedrībā ražošanas organizatoriskajam aparātam piemīt totalitārisma noslieksmes, nosakot ne tikai sabiedrībā nepieciešamās profesijas, profesionālās prasmes un normas, bet arī diktējot cilvēku individuālās vajadzības un tieksmes. Kā konstatē H.Markūze, augsti attīstītā industriālā sabiedrībā tehnoloģiskā racionalitāte kļūst par politisko racionalitāti. Tādējādi augsti attīstīta industriālā sabiedrība ir komfortabla, mierīga, pieticīga nebrīvības karaliste, kas liecina par tehnisko progresu, bet nevis par cilvēcisko iespēju brīvību.

Cilvēciskās brīvības galvenais kritērijs nav indivīdam dotā iespēja izvēlēties no visdažādāko objektu klāsta, bet gan tas, ko indivīds reāli grib un var izvēlēties. Iespēja kaut ko izraudzīties no preču un pakalpojumu bagātā klāsta neliecina par izvēles brīvību. H.Markūze raksta, ka preču un pakalpojumu izvēle ir pakļauta sociālajai kontrolei. Viņaprāt tādējādi izpaužas attīstītas industriālās sabiedrības iracionālais raksturs. Nemitīgi pilnveidojot dzīves ērtības un elementārās dzīves vajadzības pārvēršot par nesamērīgu un nemitīgu patērēšanu, cilvēks tiek piesaistīts sabiedrībai, kura patiesībā kontrolē cilvēka izvēles brīvību. Sabiedriskā kontrole izpaužas jaunajās vajadzībās, kuras nemitīgi rada pati sabiedrība. Sabiedrība nosaka, ko cilvēkam ir jāizvēlās un kas viņam attiecīgajā laikā ir vajadzīgs. Ja cilvēks atsakās pakļauties, tad tas nekavējoties tiek traktēts kā atsacīšanās dzīvot kā visi pārējie sabiedrības locekļi.

Herberts Markūze faktiski raksta par tehnoloģisko determinismu, kas valda augsti attīstītā industriālā sabiedrībā. Ražošana un sadale pretendē uz visu indivīdu, totāli pārņemot indivīdu savā varā. Indivīds ir totāli saplūdis ar sabiedrību, un tas notiek automātiski tieši tāpat kā tas notiek primitīvos socializācijas procesos, kad cilvēks ir totāli atkarīgs no savas ģimenes, ģints, cilts. Primitīvās socializācijas procesos indivīda apziņas „iekšējie” parametri nav aktuāli. Kā skaidro filozofs, jebkura tehnoloģiskā transformācija vienlaikus ir arī sociāli politiskā transformācija. Taču sociāli politiskie risinājumi pārvēršas kvalitatīvās sabiedriskajās izmaiņās tikai tādā mērā, kādā tie izmaina tehniskā progresā virzību – attīsta jaunu tehniku.

Citā darbā H.Markūze konstatē, ka Rietumu attīstītās zemēs brīvības nepieciešamība ir pārstājusi eksistēt un vairs nav dzīves nepieciešamība /9/. Cilvēka vajadzības ir vēsturiski nosacīts fenomens. Cilvēka vajadzības nosaka vēsturiskie apstākļi, un cilvēka vajadzības mainās vēsturiskās attīstības gaitā. Tā teikt, mainās arī brīvības statuss cilvēka dzīvē.

Kā liecina Rietumu t.s. ideju vēsture, Jauno laiku triādē “brīvība – brālība – vienlīdzība” vislielākais dārgums kļuva **brīvība**, jo pat brālība un vienlīdzība ierobežo brīvību. Taču XX gs. nogalē Rietumu sabiedrībā attieksme pret brīvību radikāli izmainījās. Nākas konstatēt zināmu kropļīgu maksimalizāciju brīvības izpratnē.

Kā tagad katru dienu pārlicināmies, postmodernismā visi grib būt maksimāli brīvi no dzimuma, tautas, valsts, šķiras, kolektīva. Pie tam totālās brīvības alkas noved nihilismā un odiozos risinājumos, kas šodien acīmredzot visvairāk attiecas uz seksuālo minoritāšu brīvības patosu, gendera un feminisma fetišizāciju. Ne velti tagad nākas lasīt, ka totālās brīvības kropļā demagoģija var novest pie tā, ka cilvēks vairs nav cilvēks, jo cilvēks ir atbrīvojies pats no sevis, un cilvēks pārvēršas par rizomu (Žila Delēza termins), – virtuālajā vidē viņš var brīvi mainīt savu identitāti, sevi identificējot kā citas rases, tautības, sociālās grupas un pat dzimuma pārstāvi.

Nenākas šaubīties, ka šodienas baltās rases cilvēki ir paši sevi iedzinuši strupceļā. Un tas sākās jau F.Nīčes laikā: “Dievs ir miris, mēs viņu nogalinājām, tu un es”. Ne velti parasti citē tikai pirmos vārdus “Dievs ir miris”, jo baltās rases pārstāvji nevar lepoties ar paškritiskumu. Martins Haidegers rakstā “Eiropēiskais nihilisms” komentē F.Nīčes aforismu. F.Nīčes ieskatā kristiānisma Dievs ir zaudējis varu pār Rietumu cilvēkiem, un kristiānisma Dievs simbolizē Rietumu kultūras ideālus, normas, principus, noteikumus, mērķus, vērtības. Rietumu cilvēki ir sākuši noliegt visu, kas balstās uz kultūras tradīcijām un autoritāti. Rietumu cilvēkus ir pārņēmis vispārējs nihilisms. M.Haidegers, starp citu, noskaidroja, ka vārdu “nihilisms” pirmais lietoja F.G.Jakobi vēstulē Fihtem 1799.gadā.

Masu fenomenu izmaiņas kopš XX gs. vidus labi ir redzamas, salīdzinot šodienas stāvokli ar to stāvokli, kuru apraksta Davids Bells slavenajā grāmatā „Ideoloģijas beigas”, kas iznāca 1960.gadā. Amerikāņu zinātnieks apraksta jēdziena „masa” piecas semantiskās variācijas. Publiskajā telpā ir sastopami pieci jēdziena „masa” pielietojuma varianti.

Pirmkārt, masa kā nediferencēts cilvēku daudzums - masu informācijas līdzekļu auditorija. Šo auditoriju D.Bells apraksta sekojoši: stereotipiska domāšana, pielāgošanās, atkarība no politiķiem. Viņa pārliecībā minētās īpašības ir arī masu cilvēka galvenās iezīmes. Šodien, kā zināms, vairs nepastāv masu komunikācija tādā veidā, kādā tā pastāvēja pagājušā gadsimta 60.gados un agrāk.

Masu komunikācija ir transformējusies subkultūru komunikācijā, un subkultūru kontingentu var veidot masu cilvēki.

Otrkārt, masa kā nekompetentu cilvēku kopums, demonstrējot tumsonīgu kvalitāti. Tāpēc ir bailes no masām un eksistē ļoti ass masu pretstatījums elitei. Šodien masu cilvēku formālās izglītības līmenis var būt augsts, kaut gan tajā pašā laikā skaidri un nepārprotami viņos var izpausties masu cilvēku klasiskās iezīmes, ko, piemēram, visjaunākajā laikā konstatē visaugstākā līmeņa politiķu aprindās.

Šodien nākas regulāri lasīt par personību trūkumu politikā. Teiksim, Eiropas Savienības vienu no visaugstākajiem vadītājiem Barozo kungu medijos raksturo kā intelektuāli impotentu un idejiski nepatstāvīgu cilvēku, kurš nav spējīgs izvirzīt jaunas idejas un ir gatavs pielāgoties visam, lai saglabātu savu amatu /10/. Eiropiešu sabiedrībā Barozo ir katastrofāli zems reitings, taču vienalga kaut kādi spēki viņu atkārtoti „bīda” augstajam amatam. Tas liecina, ka Eiropas Savienības politiskajai elitei ir vienaldzīgs sabiedrības viedoklis. Tas liecina, ka Eiropas Savienības iedzīvotāji ir nogrupējušies vairākās savstarpēji izolētās un naidīgās grupās – pilsoņu masa + birokrātija. Diemžēl Barozo nav vienīgais piemērs. 2010.gada 5.oktobrī Gļebs Pavlovskis saitā „kreml.org” raksta par Maskavas mēra Lužkova iracionālo rīcību. Šodien populārais amerikāņu politiskais filozofs Farids Zakaria Irānas prezidenta Ahmadinedžada izteikumos saskata vienīgi absurdas frāzes /11/. Krievijā šodien žēlojās par radoši aktīvu cilvēku un sociālās grupas trūkumu, kas varētu realizēt valsts modernizāciju.

Treškārt, masa kā mehanizēta sabiedrība, kurā cilvēks ir mašīnas piedēklis un tehnoloģijas triviāls elements, cilvēks ir spējīgs izpildīt tikai saņemtos rīkojumus. Šodien šajā jomā ir savādāks stāvoklis, jo XX gs. vidū populārais tehnoloģiskais determinisms, par ko rakstīja arī H.Markūze, ieguvis ir citu pavērsienu. Šodien ir nostiprinājies stereotipisks viedoklis par informācijas tehnoloģiju lietotāju masu, kad Internets un tā sociālie instrumenti asociējās ar tipiskiem masu cilvēkiem.

Ceturtkārt, masa kā birokrātizēta sabiedrība, kurā lēmumus pieņem tikai hierarhijas virsotnē. Kā zināms, šodien šī „hierarhijas virsotne” ir pilnīgi atrāvusies no masas un kļuvusi izteikti ciniska. Žēlošanās par varas atrautību no sabiedrības un dziļo plaisu starp varu un sabiedrību tagad ir ikdienišķa parādība. Tas, no vienas puses.

No otras puses šodien „hierarhijas virsotnē” var atrasties tipiski masu cilvēki – izteikti aprobežoti un ambiciozi birokrāti. Acīmredzot tipisku masu cilvēku nonākšana „hierarhijas virsotnē” ir viens no korupcijas sērgas iemesliem daudzās valstīs. Un, saprotams, tas ir viens no masu fenomenu segmentācijas variantiem šodienas pasaulē.

Piektkārt, masa kā pūlis, kurā dominē vienveidība, bezmērķīgums, atsvešinātība, integrācijas nepietiekamība. Iespējams, šajā semantiskajā variācijā aizvadītajos gadu desmitos ir notikušas vismazākās izmaiņas, jo ar pūļa klātbūtni šodien nākas sastapties visos tajos notikumos, kuru apzīmēšanā lietojam vārdus „grautiņš”, „masu nekārtības”, „etniskās sadursmes”, „nesankcionēti mītiņi” u.c.

Karens Svasjans vienā no saviem rakstiem pievēršas **nākotnes prognozēm**, vēloties noskaidrot tā

cilvēciskā tipa perspektīvas, kurš ir izveidojies šodien, bet sāka veidoties, tēlaini izsakoties, vakar un aizvakar /12/. Citiem vārdiem sakot, lai daudz maz precīzi un korekti prognozētu nākotni, jāzina, kas bija iesācies agrāk, notiek pašlaik un saglabāsies arī turpmāk, jo process nevar apstāties momentā. Cilvēciskā tipa veidošanās process tāpat kā jebkurš cits sociālais process ir noteikta tendence. K.Svasjans ilustratīvajos piemēros lielā mērā balstās uz Vācijas pieredzi, sākot ar studentu nemieriem 1968.gadā. Taču ir nenoliedzams, ka Vācijas pieredze principā sakrīt ar Rietumu pieredzi vispār.

Par 1968.gada revolucionārajiem notikumiem Rietumos tagad ir pieejama plaša literatūra. 60.gadu vidū Rietumu valstu sabiedrība bija samērā viendabīga. Ekonomikā dominēja korporācijas, strādnieki ilgos gadus strādāja vienā un tajā pašā rūpnīcā, viņi izjuta dzīves stabilitāti. Korporāciju priekšnieki bija galvenokārt vīrieši, kuri nēsāja baltu kreklu un tumšu uzvalku. Sievietes pārsvarā nodarbojās ar mājsaimniecību, sevi veltot ģimenei. ASV nēģeri, kā viņus tad sauca, vienlīdzību formāli ieguva 1964.gadā. Homoseksuālisti nedrīkstēja atklāti lepoties ar savu identitāti.

Vienīgi visu (ģimenes, valsts) aprūpētie jaunieši nebija apmierināti un pateicīgi par augsto dzīves līmeni. Viņu dumpīgums izpaudās apģērbā, frizūrās, mūzikas izvēlē. No 60.gadu sākuma pretapaugļošanās tablešu tirdzniecība pavēra ceļu seksuālai brīvībai, ko visenerģiskāk izmantoja dumpīgie jaunieši. Viņi eksperimentēja ar marihuānu, LSD, jaunās sievietes sāka apdomāt, vai ir nepieciešams veidot ģimeni un dzemdēt bērnus. Taču, piemēram, bija arī tādas amerikānietes, kuras 1968.gadā protestēja pret konkursu „Miss Amerika” kā nepiedienīgu pasākumu.

Pēc 1968.gada revolucionārajiem notikumiem 70.gados Rietumos strauji sākās kardinālas sociālās pārvērtības: feminisma kustība, homoseksuālistu legalizācija un viņu cīņa par vienlīdzību, pieauga laulības šķiršanās, katastrofāli samazinājās dzimstība, presē sāka publicēt visu, par ko nedrīkstēja rakstīt agrāk, uzplauka politikorektuma divkosības, humanitārās zinātnes sāka interesēties tikai par feminismu, dzimumu, seksualitāti (skat. arī šodien Harvardsas Universitātes studiju programmu „*Women, Gender and Sexuality*”).

Svarīgi ir tas, ko Karens Svasjans saka par studentu kustību pagājušā gadsimta 60.gados. Labi ir zināms, ka šī kustība aptvēra ne tikai Vāciju, bet arī citas Rietumu zemes ar Franciju un ASV priekšgalā. Tāpat labi ir zināms, ka 60.gadu studentu paaudze šodien lielā mērā valda Eiropas Savienības struktūrās un atsevišķās Rietumu valstīs. Tādējādi var droši apgalvot par šīs paaudzes kardinālo lomu šodienas norisēs Rietumos.

No šīs paaudzes intelektuālā un morālā līmeņa ir atkarīgs ne tikai šodienas, bet arī rītdienas liktenis. Zinot šī līmeņa kvantitatīvos un kvalitatīvos parametrus, var teikt, ka tiekamies ar noteikta masu fenomena segmentāciju. 60.gadu studentu paaudzes pagātne un tagadne liecina, ka mēs tiekamies ar tipisku masu fenomenu, kas turklāt ir „dzemdējis” savu pēcnācēju – arī tipisku masu fenomenu.

Cilvēcisko tipu ģenēzes apskatu Karens Svasjans sāk ar Jaunajiem laikiem, kad uz „vēsturiskās skatuves” uznāca jauns tips – buržuāzija. Buržuāzija izraisīja lielas sociālās pārvērtības, jo, piemēram, mietpilsons - kāda aristokrāta kalpone - varēja apģērbt tāda paša tipa drēbes, kuras nēsāja hercogiene, karaliene. Iespēja un tieksme radikāli liberalizēt cilvēka sociālo statusu bija vērojama

sadzīvē, politikā, filosofijā. Uzvarētāji, proti, jaunburžuāzija, līda laukā no ādas, lai atdarinātu uzvarētos, proti, aristokrātiju. Kā ironizē K.Svasjans, arī uzvarētie labprāt nolaidās līdz viņu uzvarētāju līmenim. Aristokrātija garīgi sabruka, padarot mazvērtīgu savu cilvēcisko tipu. Piemēram, Žozefs de Mestrs tikpat naidīgi uzrunāja aristokrātus kā arī buržuāziju.

XIX gs. parādījās jauns cilvēciskais tips – strādnieks – ar K.Marksa apzināti deklarēto proletārisko mesianismu. Šim cilvēciskajam tipam ir dažādas modifikācijas. Piemēram, vācu strādnieks, padomju strādnieks. Vācu strādnieks ir varonis, padomju strādnieks – censonis, kurš prot ražot vienai dvēselei nepieciešamo pienu, sviestu un gaļu. Vācu strādnieka ģenēze ir jāanalizē vācu romantisma, vācu tautas misijas, vācu varonības vēsturiskajā kontekstā. Hitlers balstījās uz strādniekiem. Taču pēc II Pasaules kara Vācijā atkal priekšplānā izvirzījās buržuāzija – amerikāņu laikmeta varonis. Savukārt strādnieks sociālajā stratifikācijā tika izšķīdināts vidusšķirā, un nostiprinājās pārliecība, ka nākotne pieder nevis strādniekam, bet gan vidusšķiras klerkam.

XX gs. 60.gados buržuāzija izdomāja sev jaunu ienaidnieku – „studentus”, kuriem faktiski bija strādnieku mentalitāte: velme gāzt buržuāziju. Tie nebija īsti studenti. Kā skaidro K.Svasjans, „studenti” bija padibenes, kuriem studijas nemaz neinteresēja. „Studenti”, uz kuriem kādreiz par viņu buržuāziskumu šāva strādnieki, tagad šāva uz strādniekiem, kuri esot aptaukojušies, baudot buržuāziskā kapitālisma labumus. „Studenti” dumpojās, aizbildinoties ar paaudžu konfliktu. Viņi saviem tēviem pārmeta labklājību, pārticību un morālo indifерentumu. Tas nebija godīgi, jo „studentu” tēvi bija pārdzīvojuši karu un ļoti daudz strādājuši pēckara gados. Tēviem tomēr nācās uzklaut pārticībā un labklājībā uzaugušo izlaidīgo bērnu pārmetumus. „Studenti” bija uzauguši pie visa gatava.

Karens Svasjans uzskata, ka „studenti” veicināja jaunas morāles rašanos. Tā ir veselas paaudzes morāle, kuru formē garīgais stulbums un nelietīgais zemiskums. „Studenti” amorāli ignorēja savu vecāku varonību pēckara atjaunošanas darbos, kā rezultātā šis morālais lumpens saņēma visu gatavu. Tie bija jaunieši, kuri faktiski ienāda īstu darbu. Karens Svasjana secinājums tāpēc ir sekojošais: „studentu” nihilisms un amoralitāte būtiski ietekmē šodienas dzīvi un noteikti ietekmēs arī dzīvi nākotnē. „Studentiem” kādos 10-15 gados izdevās likvidēt cieņu pret kultūras tūkstošgadīgo mantojumu, ideoloģizējot savu noliedzošo izturēšanos pret pagātni un sagraujot savās rokās izglītību, presi, TV. Karens Svasjans „studentus” nosauc par „agresīviem mutantiem”. Viņu šodienas dzīve ir labi zināma. „Studenti” nonāca birģeru stāvoklī. Šodien tie ir garīgi aptaukojušies tipi. Tas, ko viņi negodīgi un ciniski pārmeta saviem vecākiem, tagad pilnā mērā attiecas uz viņiem pašiem – profesoriem, ministriem, deputātiem.

„Studenti” izšķīda, radot vakumu aktuālajā cilvēciskajā tipizācijā. Nācās atrast jaunu „līderi” ļaužu sociālajā stratifikācijā. Karens Svasjans šo jauno līderi saskata šodienas **pusaudzēs**. Starp šodienas pusaudžiem un viņu vectēviem jau vairs neesot nekā kopēja, jo ir izveidojusies jauna cilvēku suga. Turklāt pret pusaudžiem nākas izturēties nevis kā pret noteikta vecuma pārstāvjiem, bet gan kā pret noteiktu sociālo tipu – psihisko dominanti.

Karens Svasjans izsakās par **infantīlās kultūras paaudzi**, par kuru jau labu laiku raksta psihoterapeiti, sociologi, filosofi. Starp citu, psihoterapeitu sastādītais infantīlās kultūras

reprezentantu (citā terminoloģijā – postmodernisma klientu, klozetpodu paaudzes, jauno barbaru) portrets pārsteidzoši sakrīt ar masu cilvēka klasisko portretu. Šodienas jaunajam cilvēkam gribas nodoties tikai sev, lai koptu savu ķermeni un baudītu izpriecas. Viņa ķermenis nav pieskaņots stingram režīmam un disciplīnai, kaut gan ķermenis tiek uzturēts komfortablos apstākļos. Darbs ir ieguvis spēles un izklaidējošu nokrāsu. Šodienas jaunatne nepazīst sociālo hierarhiju ne Internetā, ne sarunā ar priekšniecību. Priekšniekam savu padoto ir jāiedvesmo darbam un mācībām, jālutina ar patīkamiem darba apstākļiem. Jebkuri priekšnieka vairāk vai mazāk stingri formulēti norādījumi tūlīt tiek traktēti kā varmācība vai labākajā gadījumā cilvēka tiesību pārkāpums, un padotais sevi tūlīt „piarē” kā varmācības un nedemokrātiskuma upuri. Viņš necieš piespiešanu, taču tajā pašā laikā viņam nav ne spēka, ne gribas uzņemties atbildību un konkurēt ar citiem.

Rietumu šodienas jaunās paaudzes dzīves galvenie formāti ir labi redzami. Lingvistiski „oriģinālā” izpildījumā (attiecīgo formātu „fanu” lietojumā) tie ir sekojošie: šopings, sight seeings, tatū, pirsings, refrešings, SMSings, dansings, vīkends, relaksācija, sportings, smoukings, svimmings, glanca baudīšana, pīlīngs, naiktclubings, lisenings, makožāžings utt.

Saprotams, minētās nenormālās tendences gribas kaut kā izskaidrot. Viens no izskaidrojumiem varētu būt saistīts ar cilvēku nogurumu no kultūras. Tas skan dīvaini, kaut gan zināma jēga šajā filosofiskajā izskaidrojumā ir konstatējama. Mūsdienu sabiedrība it kā ir nogurusi no kultūras normatīvajām prasībām un paraugiem, kuri visu laiku cilvēkus uztur zināmā iekšējā sasprindzinājumā. Lai nepārkāptu kultūras normatīvās parasības un paraugus, cilvēkiem nākas nemitīgi mobilizēt visu savu garīgo enerģiju. Tā tas ir turpinājies gadsimtiem un gadu tūkstošiem ilgi. Tā tas var turpināties arī nākotnē. Tāpēc cilvēki dzīvo tikai šodienai un izjūt alerģiju pret kultūru. Viņi neko negrib dzirdēt ne par pagātni un arī ne par nākotni. Cilvēkus vilina tikai tagadne. Viņu interešu centrā ir tikai acumirkļīgais un mikronotikums; tas, kas notiek pašlaik. Tajā pašā laikā cilvēki ikdienas mikronotikumus pārvērš par grandioziem notikumiem, tiem mākslīgi piešķirot hipertrofētas dimensijas. Notikumi virtuvē vai uz datora ekrāna pārvēršas par globāla vēriena parādībām. Tā visa rezultātā cilvēka intelektuālā darbība un prata racionalitāte arī manāmi izmainās - kļūst lokāla, tiekot galā tikai ar dažām atsevišķām operācijām, bet nespējot nodoties plašākai analīzei un vispārinājumiem.

Mūsdienu sabiedrībā var novērot divas izpausmes.

Pirmkārt, elite/personības domā relatīvi lielās kategorijās un priekšroku dod tematiski plašiem naratīviem globālā kontekstā.

Otrkārt, masas un īpaši jauniešu masas ir pārstājušas saprast tematiski plašus naratīvus un ar lielu entuziasmu grib nodoties dzīves materiāla fragmentācijai un frivolizācijai.

Taču vistipiskākais ir tas, ka postmodernisma klienti strādā tikai sava ķermeņa labā. Jebkura nepieciešamā garīgā piepūle izvērsās konfliktā ar sevi, un visa enerģija tiek koncentrēta sava ķermeņa komfortam. Spēks pietiek tikai spontānai reakcijai, bet nevis stratēģijas sistemātiskai realizācijai ilgā laikā. Spēks pietiek tikai komentāram Internetā. Tātad darbībai, kuru var paveikt, nospiežot „peli”. Ne velti sociologs G.Garfinkels elektronisko sociālo tīklu „fanus” sauc par „kultūras idiotiem” kā analogu mietpilsonim masu cilvēkam, kas dzīvo sev un ar sabiedrību ir

saistīts tādā veidā, ko nav iespējams analizēt socioloģijas tradicionālajā terminoloģijā. Zinātne pagaidām nav kompetenta atspoguļot visjaunākās sociāli psiholoģiskās pārvērtības. Postmodernismā psihopātu pasaule no perifērijas ir pārvietojusies uz centru, diktējot dzīves stila standartus. Varētu teikt, Karena Svasjana raksturotie pusaudži ir zināms „masu sacelšanās” rezultāts. Tās „masu sacelšanās” rezultāts, par kuru savā laikā rakstīja Ortega-i-Gasets.

Hose Ortega-i-Gasets slavenajā darbā „Masu sacelšanās” speciāli nepievēršās masu cilvēka vēsturiskajai ģenēzei /13/. Viņš, runājot par masu cilvēku, sinonīmiski lieto tādus apzīmējumus kā plebejs, vidusmēra cilvēks, vidējais eiropietis, viduslānis, ierindas cilvēks, vienkāršais cilvēks, mūsdienu padibenes, kuriem tiek pieskaitīti politiķi. Masu līderi boļševiki un fašisti ir tipiski masu cilvēki. Jebkurā sabiedrībā masu cilvēku pretmets ir aristokrātija jeb mazākums.

Taču vispār spāņu filosofu interesē masu fenomenu vēsture. Tas atspoguļojās darba pirmajos teikumos. Viņš lasītājus sola iepazīstināt ar parādību, kas nepatīkami regulē eiropiešu dzīvi. Runa būs par sabiedriskās varas sagrābšanu, ko realizē masa. Viņš paskaidro, ka masa nav spējīga valdīt ne pār sevi, ne pār sabiedrību. Taču masu sacelšanās var novest līdz krīzei. Tā tas vēsturē jau ir noticis vairākkārt. Tāpēc nākas tikt ar eiropiešu tautu un kultūru krīzi. Pie tam visnopietnāko krīzi no visām iespējamajām krīzēm. Tālāk autors norāda, ka vēsturē tādas krīzes jau ir bijušas vairākkārt. Tātad masu sacelšanās jau ir bijusi vēsturē. Taču tajā pašā laikā autors akcentē, ka patreizējā masu sacelšanās ir vēsturiski pilnīgi jauna parādība. Jaunais izpaužas cilvēku skaita neparastajā daudzumā, kas veicina vispārēju pārpildītību. Pilsētas ir pārpildītas, mājas ir pārpildītas, viesnīcas ir pārpildītas, vilcieni ir pārpildīti. Kafejnīcās nepietiek vietu, ielās nav vietu gājējiem, ārsti nespēj apkalpot visus slimniekus, teātrī visiem nepietiek krēslu, pludmalēs nav vietu peldētājiem. Vārdu sakot, radusies jauna problēma – atrast vietu.

H.Ortega-i-Gasets ne tikai emocionāli apraksta eiropiešu jaunās izjūtas XX gs. sākumā, saskaroties ar iedzīvotāju skaita milzīgo pieaugumu. Tekstā ir nosaukti konkrēti skaitļi, izmantojot Vernera Zombarta kādu publikāciju. No VI gs. līdz XIX gs. Eiropas iedzīvotāju skaits nekad nepārsniedza 180 miljonus. Taču no 1800.g. līdz 1914.g. Eiropas iedzīvotāju skaits pieauga līdz 460 miljoniem.

Komentējot demogrāfisko sprādzienu, spāņu autora pārdomas risinās sekojoši. Aizvadītajos XX gs. piecpadsmit gados (1900.-1915.g.) cilvēku skaits nav lielā mērā izmainījies. I Pasaules kara (1914.-1918.g.) laikā tas varēja pat samazināties. Galvenais ir tas, ka cilvēki vairs nav vienmērīgi izkaisīti pa visu teritoriju, bet apvienojās pūļos. Turklāt šie pūļi sāk ieņemt labākās vietas, kuras agrāk vienmēr bija paredzētas mazākumam – elitei. Visur priekšplānā ir iznācis pūlis, kas agrāk klusi dzīvoja nomalē, skatuves dziļumā, bet tagad ir atnācis līdz skatuves rampai. Solistu vairs nav, bet ir tikai koris. Tā masu sacelšanos tēlaini apraksta spāņu filosofs. Tātad runa ir par kvalitāti, jo kvantitāte (cilvēku skaits, bars, pūlis) bija arī agrāk. Tātad kvantitāte ir ieguvusi jaunu kvalitāti, kas kaitina tādus cilvēkus kā Hose Ortega-i-Gasets.

Spāņu filosofs nešaubās par vairākiem momentiem.

Pirmkārt, sabiedrība vienmēr ir bijusi masas un mazākuma dinamiska vienība. Masas vienmēr ir pastāvējušas, un XX gs. sabiedrība nav izņēmums.

Otrkārt, mazākums ir cilvēku kopums, kas apveltīts ar noteiktu kvalitāti, kura nepiemīt masai. Kā viņš saka, „masa – tas ir vidusmēra cilvēks”. Tas ir cilvēks, kurš ne ar ko neizceļas un ir līdzīgs citiem – dublē kopējo vispārējo cilvēcisko tipu.

Treškārt, masa rodas, pieaugot vidusmēra cilvēku skaitam. Jo lielāks skaits šī tipa cilvēku, jo sabiedrībā kļūst lielāka nozīme viņu dzīves veidam, mērķiem, domām.

Tālāk autors runā par to, ko viņš dēvē par masu psiholoģisko realitāti. Viņš saka, ka masu cilvēku var pazīt bez masas klātbūtnes. Tiekoties tikai ar vienu cilvēku, var pateikt, vai tas ir masu cilvēks vai nav masu cilvēks. Masu cilvēks ir tas, kas sevī nekā īpaša nesaskata un sevi identificē ar citiem. Masu cilvēks nedusmojās par savu līdzību citiem. Gluži pretēji – viņš ir apmierināts ar savu līdzību pārējiem.

Lasot spāņu filosofa apceri, varam formulēt zināmus secinājumus. Tātad visu izšķir pašapziņa un pašidentifikācija. Tātad masu sacelšanās ir masu cilvēku pašapziņas pieaugums. Masu cilvēki vairs nekautrējās par savu pelēcīgo kvalitāti. Masu cilvēka pašapziņa pieaug tāpēc, ka viņš redz ap sevi tādus pašus tipus un turklāt lielā daudzumā. Tā rezultātā notiek šī daudzuma **konsolidācija**, kas izvēršās tajā parādībā, ko var saukt par masu sacelšanos.

Masu cilvēku konsolidācija tādējādi ir viens no galvenajiem faktoriem masu invāzijā. Savukārt konsolidācijas sekas ir masu cilvēku reālās varas pārņemšana sabiedriskajā dzīvē, - visās dzīves sfērās nostiprinās masu cilvēki, un masu fenomenu segmentācija kļūst sociālā realitāte visos dzīves komponentos.

H.Ortega-i-Gasets pievēršās arī masu cilvēka sociālās identitātes aspektiem. Viņaprāt masu cilvēka un elites pastāvēšana nav atkarīga no sabiedrībā sastopamās šķiriskās diferenciācijas. Masu cilvēka un elites pastāvēšana nesakrīt ar šķiriskajām grupām. Katrā šķirā var būt gan masu cilvēki, gan personības. Cita lieta ir tā, ka masu cilvēki agrāk vienmēr zināja savu vietu sabiedrībā. Masu cilvēki zināja, ka sabiedrībā ir tādas darbības sfēras, kuras no cilvēka prasa īpašas dotības. Ja tev nav šīs īpašās dotības, tad tev neklājas pievērsties attiecīgajai darbības sfērai.

Spāņu filosofs paskaidro, ka tagad masas ir sacēlušās, lai iegūtu tos labumus, kuri agrāk pienācās mazākumam – personībām. Masu sacelšanās attiecas arī uz politiku un ne tikai uz izklaidējošo darbību. Masu cilvēki nobīda malā profesionālos politiķus un paši kļūst par politiķiem. Autors emocionāli saka, ka „šodien visa pasaule ir kļuvusi par masu”. Agrāk tā tas pasaulē nekad nebija, un tā ir vēsturiski pilnīgi jauna parādība. „Masu sacelšanās” autors vairākkārt atkārto, ka civilizācijas vēsturē masu sacelšanās notiek pirmo reizi.

Apceres pirmajā daļā autors detalizēti skaidro masu sacelšanās iemeslus. Viņa izskaidrojumos liela loma ir **demokrātijai** un **liberālismam**, kā arī boļševismam un fašismam, - tātad abiem politiskajiem režīmiem, kuri radās un nostiprinājās XX gs. pirmajā pusē.

Autors boļševismu un fašismu saista ar masu sacelšanos. Abi režīmi ir masu politiskais diktāts. Agrāk tautas vara (demokrātija) bija apvienota ar liberālisma principiem un cieņu pret likumiem. Kalpošana likumam un liberālismam no katra cilvēka prasīja iekšējo disciplinētību. Pateicoties

liberālajiem politiskajiem principiem un juridiskajām normām, varēja eksistēt mazākums (elite). Likums un demokrātija bija sinonīmi. Kā atzīst autors, tagad ir redzama hiperdemokrātija, kurā darbojas masa, neievērojot nekādus likumus un visiem rupji uzspiež savu gaumi un velmes. Agrāk masa varu uzticēja politiķiem – profesionāļiem. Tagad masa ir sapratusi, ka tai ir tiesības pašai valdīt, paverot ceļu savām fantāzijām. Vēsturē tā agrāk nebija, kad vairākumam izdevās valdīt netraucēti.

Masu sacelšanās procesā jau varot saskatīt divus momentus.

Pirmkārt, masas ir sasniegušas tādu dzīves līmeni, kas agrāk bija pieejams tikai nedaudziem.

Otrkārt, masas vairs nepakļaujas mazākumam, ignorē mazākuma gribu, nerēķinās ar mazākumu un mazākumu izstumj no visām iespējamajām vietām, tūlīt pašiem aizņemot šīs vietas.

Pirmo momentu, kad ir ievērojami uzlabojies masu dzīves līmenis, autors ilustrē ar dažādiem piemēriem no masu cilvēku ikdienas. Piemēram, vannas lietošanu, sadzīves tehnikas izmantošanu.

Ļoti būtisks ir autors skaidrojums par masu sacelšanos no cilvēka tiesību viedokļa. XVIII gs. intelektuāļu neliela grupa atklāja, ka cilvēka piedzimšana pati par sevi dod viņam cilvēka un pilsoņa tiesības, un tās ir cilvēka galvenās tiesības. Pārējās tiesības, kas ir saistītas ar individuālajiem panākumiem cilvēka dzīvē, ir privilēģijas.

XIX gs. masu cilvēki zināja par šīm vispārējām cilvēka tiesībām, taču to reāli neizjuta savā dzīvē, turpinot dzīvot demokrātijas apstākļos. Masu sāka saukt par tautu, un tauta zināja, kāda ir tās vieta; tauta zināja, ka ir valdniece, taču pagaidām tam neticēja un to neizmantoja. Citādāk ir XX gs., kad tauta sagrābj varu, un masas ir psiholoģiski gatavas valdīt. Masās dominē morālā griba valdīt.

XX gs. cilvēka tiesību ideāls, respektīvi, personības ideāls pārvērtās masu ideālā. Cilvēku vienlīdzības ideāls balstījās uz velmi palīdzēt katram cilvēkam atbrīvoties no iekšējās verdzības un iegūt pašcieņu. Tagad ierindas cilvēks/ vienkāršais cilvēks sevi uzskata par valdnieku un nevienu vairs nerespektē. Tas ir sasniegts vienas paaudzes laikā. Tagad visi ir oficiēri, kuri braši komandē.

Spāņu filozofs masu sacelšanos oriģināli skaidro no tā fenomena viedokļa, kuru mēs šodien saucam par globalizāciju. Viņš, protams, nelieto jēdzienu „globalizācija”, taču runa ir par globalizāciju. Masas sagrābj varu arī tāpēc, ka dzīve ir ieguvusi **planetāru vērienu**; proti, ierindas cilvēka dzīvē tagad ietilpst visa planēta. Informācija par dzīvi uz planētas ievērojami paplašina cilvēka dzīves horizontu. Pasaule paplašinās arī laika ziņā, jo tagad arheoloģija stāsta par cilvēku kultūru pirms tūkstošiem gadu.

Masu sacelšanās atsevišķs faktors ir dzīves līmeņa uzlabošanās. Pasaulē visa kā ir kļuvis vairāk; piemēram, preču izvēle veikalos, daudzpusīgāka ir kļuvusi profesiju izvēle. Tāpēc nedrīkst runāt par pagrimumu. Pagrimums nav, jo progress tehnikā un zinātnē ir milzīgs. Pagrimums ir dzīves spējā – dzīves spējas zaudēšanā, sava laikmeta dzīves līmeņa izpratnē un izmantošanā, kaut gan mūsdienu cilvēki apzinās sava dzīves līmeņa pārkāpumu, salīdzinot ar dzīves līmeni iepriekšējos laikmetos.

Autors saka, ka mūsdienu dzīve ir grandioza, pārpilnīga un apsteidz jebkuru vēsturisko laikmetu.

Taču katra laikmeta sabiedrībā liela loma ir tam, kāda tipa cilvēki tajā dominē. Tagad, kā raksta filozofs, dominē un valda masu cilvēki. Masu cilvēki nedomā par rītdienu; viņi dzīvo tikai šodienai. Viņiem nav skaidrība par savu nākotni, un viņi šodienas dzīvei neiesaka neko jaunu, jo viņiem nav dzīves programmas. Masu cilvēki ir tie cilvēki, kuri plūst pa straumi un kuriem trūkst dzīves orientieru. Masu cilvēki nekad neko nerada pat tad, ja viņu iespējas un spēks ir liels. Tagad šis cilvēciskais tips visu izšķir.

Komentējot V.Zombarta minēto statistiku par Eiropas iedzīvotāju straujo pieaugumu XIX gs., H.Ortega-i-Gasets saka, ka skaitļi nav svarīgākais. Svarīgākais ir tas **kontrasts iedzīvotāju kontingentā**, kas radies tik straujas dzimstības rezultātā.

Tāpat galvenais ir tas, ka ir masu uzplūdi. Turklāt ir radušies masu cilvēku milzīgi apjomi, tā rezultātā izmainot visu kultūru. Masas nav spējīgas pienācīgi socializēties pastāvošajā kultūrā, kura nav spējīga „apkalpot” tik lielu cilvēku apjomu. Tā, piemēram, skolas spēj masām sniegt tikai tehniskās zināšanas, bet nespēj dot garīgo bagātību. Autors nepaskaidro iemeslu, taču mums ir labi zināms, kāpēc tas tā notiek. Tas notiek tāpēc, ka pati skolotāju profesija kļuva masu profesija, un skolās sāka strādāt tipiski masu cilvēki. Viņi spēj iemācīt bērnus un jauniešus pilnvērtīgi dzīvot tikai materiālajā pasaulē, taču nav spējīgi iemācīt vēsturisko izjūtu, sociālo atbildību. Tādiem skolotājiem ir tikai progresa spēks, bet nav gara spēks.

Spāņu filozofs domā, ka par masu sacelšanos ir atbildīgs XIX gadsimts. Šī gadsimta atmosfērā valdīja kaut kas tāds, kas sekmēja masu cilvēku lielo „ražu”. Tāpat XIX gs. liberālā demokrātija un tehniskais progress trīskāršoja cilvēku skaitu Eiropā apmēram 100 gadu laikā. Tika radīta cilvēku jauna kasta – dumpīgā masa, kura tagad apdraud kultūras pamatus.

Autors prognozē sekojošo. Ja tā tas turpināsies un Eiropā visu varēs izlemēt masas, tad nepaies ne 30 gadu, kad kontinents kļūs mežonīgs. Kā zināms, filozofa prognozes piepildīšanos var saskatīt no XX gs. vidus, īpaši no 70.gadiem, kad sākās postmodernisma un iracionālā kapitālisma ēra Rietumu civilizācijā.

H.Ortega-i-Gasets min vienu paradoks, kas var palīdzēt izskaidrot šodienas norises – „kontinenta mežonību”. Viņš raksta par masu cilvēku apziņas hermētiskumu. Proti, laikā, kad masu cilvēkam ir atvērtas visas durvis un viņš ir sevi padarījis par sabiedrisko procesu galveno noteicēju, masu cilvēks totāli noslēdzās sevī, viņa apziņa ir cieši noslēgta un pievērsta tikai sev pašam. Masu cilvēks tāpēc nespēj iedziļināties otrā cilvēkā, viņš spēj domāt tikai par sevi, un citu cilvēku rūpes viņam ir svešas.

Kā zināms, šodien mēs uz katra soļa sastopamies ar vienaldzību, cinismu, savtīgu interešu prioritāti. Politiku, tipisku masu cilvēku, apziņas hermētiskums noteikti ir viens no iemesliem varas/politikas atrautībai no sabiedrības, kas ir izvērtusies par sociālo sērgu Rietumu zemēs.

Spāņu filozofs aizrāda, ka nevar būt runa par masu cilvēku intelektuālo nabadzību. Masu cilvēks nebūt nav muļķis. Gluži pretēji: šodien viņu prāta spējas ir plašākas nekā agrāk. Taču mūsdienu masu cilvēks nostiprina savas **tiesības uz muļķību**, jo kaut kas viņā tomēr liek noslēgties sevī un neizmanto prāta spējas pilnā mērā. Tāpēc masu cilvēku, kā raksta filozofs, tiesības uz muļķību ir

pārvērtusies par intelektuālo tirāniju. Masām agrāk bija iedzimta atskārsme par savu domu šaurību, neprecizitāti, nespēju teoretizēt u.tml. Tāpēc plebeji neuzdrošinājās piedalīties sabiedriskajās diskusijās, kuras vienmēr ir vairāk vai mazāk konceptuālas. Turpretī tagad plebejs ir dzīves noteicējs, un viņam ir savs viedoklis par jebkuru jautājumu. Pie tam viņš atzīst tikai savu viedokli.

Masu sacelšanos aprakstīja arī pirms H.Ortegas-i-Gaseta. Turklāt tādā pašā rakursā, kādā masu sacelšanās tiek atspoguļota spāņu filosofa interesantajā apcerē, proti, kā sabiedrības plebejiskās daļas sacelšanās. XIX gs. par to rakstīja vairāki Rietumu domātāji, no kuriem, iespējams, visdziļākie novērojumi pieder Aleksim de Torkvilam, Žozefam de Mestram, Gustavam Le Bonam, Gabrielam Tardam. Tātad franču sociologiem, kuri franču revolūcijas laikā visasāk izjuta plebeju lomas pieaugumu. G. Le Bons revolūcijas līderus dēvēja par „nelietīgiem publicistiem”, bet revolūcijas dalībniekus sauca par dedzinātājiem, laupītājiem, slepkavām, hanibalu pūli, kas iznīcināja Franciju no ziemeļiem līdz dienvidiem, no austrumiem līdz rietumiem. Viņš rakstīja par pūļa gadsimta iestāšanos un publikas ilgo degradācijas ceļu no „godīgu cilvēku izlases” līdz vientuļiem, sašķeltiem, virspusējiem laikrakstu lasītājiem.

G.Tarda darbos (piem., „Personības un pūļi”) masu apziņa ir raksturota kā iracionālu kolektīvo tēlu kopums, kad visi sabiedriskie institūti – ģimene, baznīca, sociālās kustības, arodbiedrības, partijas u.c. – tiek pārvērstas par pūļa eksistences formām. Citiem vārdiem sakot, sabiedriskie institūti ir nonākuši masu varā un tiekamies ar masu sacelšanās noteiktu rezultātu.

A.de Torkvils grāmatā „Demokrātija Amerikā” (Internetā krievu val. skat. gumer.info) raksta par neskaitāmiem pūļiem, kuros saplūst viens otram līdzīgi cilvēki. Šie cilvēki nenogurdināmi tērē savu dzīvi mazu un primitīvu izpriecu meklējumos, tā piepildot savas dvēseles. A.de Torkvils brīdināja par masu „demokrātiskās tirānijas” briesmām. Franču revolūcija likvidēja aristokrātijas privilēģijas un nostiprinājās vienlīdzības un etatisma ideoloģija. A.de Tokvils raksta par franču izveidoto aizū starp savu pagātni, tagadni un nākotni. Tiek sagrauta aristokrātija un veicināts despotisms. Turklāt individuālisma despotisms, kad zūd šķiru, korporatīvo, ģimenisko attiecību spēks un cilvēks sāk domāt tikai par sevi, nav aktuāli visiem kopīgi ideāli un mērķi. Pie tam nauda kļūst par dzīves galveno vērtību.

Franču domātājs pētīja Anglijas, Vācijas, Francijas zemesgrāmatas, kurās gadsimtiem ilgi tika fiksētas muižu robežas, iedzīvotāji, nomnieki, parādi, vietējās tradīcijas, pienākumi. Viņš ievēroja vienu likumsakarību: jo tuvāk XIX gs., jo zemesgrāmatu ieraksti kļūst neskaidrāki, nepilnīgāki, paviršāki, neskatoties uz izglītības vispārējā līmeņa progresu. Viņam radās iespaids, ka tajā laikā, kad pilsoniskā sabiedrība kļuva apgaismotāka, politiskā sabiedrība (respektīvi, varas pārstāvji) kļuva barbariskāka. Tā, piemēram, Vācijā municipālie politiskie institūti degradējās. Viss it kā saglabājās nemainīgi – institūti, amatpersonu nosaukumi. Taču zūd enerģiskums, darbaspējīgums, vispārējais patriotisms, vīrišķība. Muižniecība nonāk vecuma vājumā, neauglībā. Tauta novēršās no vietējās varas un sāk uzticēties centrālajam valdniekam – karalim, valsts valdībai. Arī Anglijā feodālisms bija iznīcināts faktiski jau XVII gs., jo muižniecība garīgi un morāli novājēja, aristokrātija zaudēja savu nozīmīgumu, bagātība kļuva vispārpieejama, palielinās vienlīdzīga likumu un nodokļu piemērošana, rodas preses brīvība, diskusiju publiskums, sākās kaismīga aizraušanās ar brīvības ideju.

Kā raksta A.de Tokvils, **brīvība** kļūst par dzinējspēku jebkurai sociālajai darbībai, nosakot šīs darbības psiholoģisko klimatu. Pēc 1789.gada brīvība pārstāja būt vienīgi aristokrātijas privilēģija. Taču tautas masas pret brīvības ideju izturējās naidīgi. Tautas masas interesējās tikai par sava materiālā stāvokļa uzlabošanu.

Ja A.de Torkvilam izcilas personības asociējās ar aristokrātiju, tad G.Tards šķiriski neidentificē izcilus cilvēkus. Tas acīmredzot tāpēc, ka viņa laikā (XIX gs. beigās) aristokrātija jau vairs nebija „modē” un izcili cilvēki varēja piederēt tikai buržuāzijai. Tas it kā bija pats par sevi saprotams: buržuijs automātiski ir arī personība.

Interesanti, ka G.Tards masu sabiedrības izveidošanos saista ar miljoniem cilvēku lielas armijas organizēšanu. Armija viņaprāt ir izteikta masu parādība, un armijā valdošā garīgā atmosfēra sasaucās ar sociuma kopējo noskaņojumu.

Otrs vērā ņemams masu sacelšanās rezultāts G.Tarda ieskatā bija „lielā politika”. Galvenais iemesls, kas veicināja masas un politikas tuvināšanos, viņa pārliecībā bija prese, kura formēja sabiedrisko domu un faktiski vadīja pasauli. G.Tards rakstīja, ka žurnālisti iejaucās politikā vairāk nekā paši izcilākie politiķi. Viņš brīdināja, ka no masu psiholoģiskās atmosfēras vilinājumiem arvien grūtāk ir izvairīties domājošiem cilvēkiem, jo pūlis vilina un iesūc sevī pat garīgi patstāvīgus indivīdus.

Eliass Kaneti slaveno grāmatu „Masa un vara” rakstīja no 1943.gada līdz pat tās publicēšanai 1960.gadā. Viņš tāpat kā daudzi citi domātāji – Ārendta, Jaspers, Huserls, Haidegers – rakstīja totalitāro režīmu laikmetā gan Rietumeiropā, gan Austrumeiropā. Tas dziļi atsaucās uz viņu intelektuālajām interesēm, taču galvenais – analītisko patosu, nesaudzīgi nosodot totalitārismu.

E.Kaneti balstījās uz aprakstošās fenomenoloģijas metodi, izvairoties no vispārpieņemtajām teorētiskajām klišejām. Viņš izmantoja personisko pieredzi. Tas nosaka viņa sociālo parādību vērtējumus. Viņš nebalstījās uz stingrām socioloģiskajām un filosofiskajām teorijām. E.Kaneti deva priekšroku literāri poētiskajai uzskatāmībai. Masas apraksts ir abstrakts, nosacīts un bez vēsturiskās nokrāsas.

Viņš akcentā četras masas īpašības: 1) masa vienmēr tiecas skaitliski palielināties, 2) masā vienmēr valda vienlīdzība, 3) masa mīl blīvumu - otra cilvēka pleca sajūtu, 4) masa pieprasa savai darbībai noteiktu virzienu.

Karla Jaspēra pieeju nosacīja viņa eksistenciālistiskie filosofiskie uzskati vispār. Viņš sludināja, ka cilvēks šajā pasaulē ir nolemts dzīvot pūlī. Cilvēkam ir jārespektē vispārpieņemtās normas un standarti. Vispārējā unifikācija cilvēkam neatļauj pieņemt patstāvīgus lēmumus un būt individuālistiski atbildīgam par saviem lēmumiem. Cilvēks, dzīvojot pūlī, ir atbrīvots no „atbildības sloga”. Cilvēks dzīvo atbilstoši principam „Es kā visi”.

Taču K.Jaspers uzskata, ka indivīds var eksistēt arī patiesi pilnvērtīgi, nepakļaujoties masu sabiedrības normām un standartiem. Masa kā savstarpēji nesaistītu cilvēku kopums ir pastāvējusi vienmēr. Taču masa kā „publika” ir noteikts vēsturiskais produkts. K.Jaspers par „publiku” sauc

ļaudis, kurus saista visiem kopīgi vārdi un uztvere, un kuri nav norobežoti šķiriski. „Publika” ir ļaužu kopums, kuriem ir jānodrošina dzīves kārtība, lai izšķirošā nozīme būtu vairākuma gribai /14/.

Hanna Ārendta par cilvēka pilnvērtīgu eksistenci atzina politiku, - politika ir cilvēciskās dzīves centrālā daļa. Nodarbojoties ar politiku, cilvēks iegūst patiesu brīvību. Totalitārisms ir nebrīvas eksistences galējā forma. Masa ir sastopama katrā valstī, un visur masa ir politiski vienaldzīgu cilvēku kopa. Šķiriskās struktūras sabrukšana Eiropā pēc I Pasaules kara sekmēja masu sabiedrības izveidošanos /15/.

Savā laikā par masas nenoteikto iedabu, pasivitāti, sastāvēšanu no individuālām daļiņām, kuras savā starpā savieno tukšums, rakstīja Ž.Bodrijars /16/. Viņš masu sauca par „melno caurumu”, kurā nogrimst sociālais. 1000 cilvēki ir gatavi aktīvai darbībai, bet 20 miljoni tajā pašā laikā ir pilnīgi pasīvi. Savukārt elite tikai izliekās, ka vada masas un manipulē ar masām. Faktiski masas inertums ir masas bioloģiskā īpašība, jo masai neinteresē nekas īsts, cēls, ideālistisks un svarīgs.

Dmitrijs Oļšanskis, kurš aizvadītajos simts gados krievu kultūrā sagatavoja pirmo grāmatu par masu psiholoģiju un tajā izmantoja Rietumu speciālo literatūru, par masu cilvēka iezīmēm, noturību, pārmaiņām un lomu mūsdienu sabiedrībā nemaz neraksta /17/. Viņš apskata tikai tās izmaiņas cilvēkā, kas atklājās pēc tam, kad cilvēks ir nonācis masas sastāvā un šī situācija atsaucās uz attiecīgā cilvēka psiholoģiju. Masu cilvēks bez masas, masu cilvēks kā autonoma būtne nav viņa analīzes priekšmets.

Tiesa, autors mazliet ironizē par Rietumu civilizācijas pieeju aizvadītajā gadsimtā. Popularizējot brīva indivīda kultu, Rietumos nolēma, ka ir uz visiem laikiem atbrīvojušies no masu cilvēka. Tā tomēr nav ne Rietumeiropā, ne Austrumeiropā. Pilnā mērā necivilizētais masu cilvēks ir dzīvs. Autors raksta, ka masu cilvēks vienmēr ir saglabājis un par sevi atgādinājis masu protesta akcijās un citos masu pasākumos – piketos, demonstrācijās, streikos, vēlēšanu kampaņās utt.

Krievu psihologs savā grāmatā pievēršās **masas jēdziena** skaidrojumam. Autors raksta par masas dažādām variācijām un pūli kā visagresīvāko un neprognozējamāko masas paveidu. Miermīlīgās masas paveids ir publika, - publika sēd pie TV ekrāna, piedalās mītiņā, kā arī apspriežas parlamentā. Par publikas kvalitāti rodas kritiski jautājumi. Autors saka, ka parlamenta publika var pārvērsties kauslīgā pūlī.

Minētajā grāmatā tomēr nedaudz tiek runāts par masu cilvēku. Tas esot mūsu sencis. Vēsturiski vispirms bija masu apziņa un tikai pēc tam sāka izdalīties individuālistiskā apziņa. Šis process joprojām turpinās. Mums nav izdevies atbrīvoties no alā dzīvojošā senča, - tas slēpjas mūsu zemapziņā un periodiski izlien laukā no savas alas. Cilvēki vispār esot ļoti individuāli veidoti, bet tajā pašā laikā masu būtnes. Tādas esot arī tautas; vienas individuālistiskas, citas – vairāk vai mazāk ar masu raksturu. Rietumi – individuālistiski, Austrumi – ar masu raksturu.

Masas noskaņojums – vadošā psiholoģiskā makroforma – veidojās no līdzīga noskaņojuma cilvēku kopīgas darbības. Piemēram, strādnieku noskaņojums, no kuriem neviens nav saņēmis algu, var pārvērsties masas noskaņojumā.

Autors raksta, ka masas uzvedības izraisītājs ir kāds konkrēts avots – „musinātājs”. Tas var būt reliģiskais, politiskais līderis, masu informācijas līdzeklis. Tātad masas uzvedības pamatā ir konkrētu indivīdu uzvedība, kas pārvēršas par masas uzvedību. Tas pats attiecas uz masas noskaņojumu. Arī masas noskaņojuma pamatā ir konkrētu indivīdu noskaņojums.

D.Oļšanska grāmatā ir teikts, ka masa ir cita sociāli psiholoģiskā kvalitāte nekā atsevišķa indivīda kvalitāte. Masa nav indivīdu mehāniska summa (tāpat kā jebkura cita summa nav tās elementu mehānisks kopums). Masu psiholoģijā uzskata, ka masa un indivīds ir nesaraujami saistīti lielumi. Nevar apskatīt masu bez indivīda apskata, un nevar apskatīt indivīdu bez masas apskata,- tātad indivīds nevar vispār pastāvēt bez masas. Indivīds ir primārais, masa – sekundārais. Indivīdi formē masu tāpēc, ka katrs no viņiem grib emocionāli konsolidēties ar citiem tādu pašu emociju pārstāvjiem. Masas enerģētikas pamatā ir indivīdu emocionālā kapacitāte. Cilvēki vēlas būt personības, iztikt bez masas atbalsta. Tomēr praktiski tas nav iespējams. D.Oļšanskis atcerās Ērika Froma teikto par „bēgšanu no brīvības”, proti, cilvēku instinktīvo velmi izšķīst masā.

D.Oļšanskis izsakās par elites veidošanos. Elites veidošanās balstās uz priekšstatu par īpašumu. Vergturu laikmetā vieni apzinājās, kas ir īpašums. Citi – vergi – neapzinājās. Vergi kalpoja brīvprātīgi. Feodālismā īpašuma apziņu papildina individuālās brīvības apziņa. Elites galvenais mērķis bija apziņas demasovizācija. Citi cilvēki (masu cilvēki) dzīvoja ar mērķi pakļauties, kalpot. Ja kāds tomēr kļuva „brīvdomātājs”, tad to sadedzināja uz sārta. Kapitālismā masu produkcijas ražošana veicina apziņas masovizāciju. Pakāpeniski rodas „mehāniskais cilvēks”. Kapitālismā masu cilvēka psiholoģija turpina saglabāties, kaut arī ievērojami transformējās gan kvantitatīvi (pieaug iedzīvotāju skaits), gan kvalitatīvi (masu intereses kļūst sociāli nozīmīgākas). Taču krievu psihologs rezumējoši atzīst, ka jēdziens „masa” līdz pat šai dienai ir tēlainis, aprakstošs, vērtējošs, ideoloģizēts jēdziens. Savukārt t.s. masu sabiedrības teorijas runā par „sociālās mašīnas” prioritāti, kura ir spējīga katru cilvēku pārvērst par bezsejainu šīs mašīnas elementu. Tātad masu cilvēks ir sekas, bet viņa autors ir sabiedrība – „sociālā mašīna”. Masu cilvēks ir šīs mašīnas upuris. Industrializācijas un urbanizācijas fatālās sekas ir masu cilvēks. Ne velti jēdziens „masa” parādās tikai tekstos par XVII-XVIII-XIX gadsimtu, kad aizsākās urbanizācija un industrializācija.

* * *

Masu fenomenu segmentācijas “ziedu laiki” sākās XX gs. beigās. Tas ir periods, kad acīmredzot masu sacelšanās rezultāti sāka iegūt visskaudrākās kontūras, tipiskiem masu cilvēkiem nostiprinoties visos sociālajos intitūtos. XX gs. nogalē nemitīgi pieaug planētas iedzīvotāju skaits, izraisot masu cilvēku grandiozu migrāciju. Tā dēvētā **planetārā migrācija** noteikti ir viens no „sataustāmākajiem” piemēriem masu fenomenu segmentācijā. Migrantu masas pārklāj Eiropas pilsētas un pārņem savā varā daudzu galvaspilsētu priekšpilsētas, no tām izspiežot vietējos iedzīvotājus un nodibinot savu iekšējo kārtību - masu kultūras savdabīgu surogātu. Tādējādi

veidojās konkrēti telpiski segmenti, kuros dominē masu izpausmes.

XX gs. nogalē cilvēku apziņu sāka ietekmēt jauns jēdziens – **globālā sabiedrība**. Tāds jēdziens cilvēces vēsturē agrāk nebija sastopams. To ieviesa sociologi, raksturojot savu jauno konceptu par globāliem procesiem uz mūsu planētas.

Pats par sevi ir saprotams, ka jēdziens „globālā sabiedrība” cilvēku apziņā neasociējās ar individuālistiskiem fenomeniem, bet gan asociējās ar masu fenomeniem. Pie tam tādiem masu fenomeniem, kuriem ir zināma fatāla pieskaņa. Tie ir liktenīgi nenovēršami masu fenomeni, tiekoties ar kuriem atsevišķs cilvēks ir bezspēcīgs. Tātad XX gs. nogalē cilvēku pašapziņā sāka nostiprināties tāds atziņu komplekss, kas būtiski koriģē katra cilvēka attiecības ar sabiedrību – pašlaik ar 7, vēlāk ar 12 miljardus lielu sabiedrību. Tas ir bēdīgs atziņu komplekss, jo cilvēks ir spiests atzīt savu niecību globālajos procesos un attiecībā pret 7-12 miljardiem.

Protams, globālās sabiedrības tēma ir intelektuāla konstrukcija, kas dabā reāli nepastāv, bet pastāv tikai zinātnieku mentālajos risinājumos. Tomēr nākas teikt, ka varbūt tikai pagaidām dabā nav sastopama globālā sabiedrība. Ik uz soļa ir redzams, ka faktiski globālā sabiedrība veidojas. Vai tā reāli izveidosies, to parādīs laiks, proti, sociuma griba veidot vai neveidot globālo sabiedrību. Kā parasti, viss būs atkarīgs no pašiem cilvēkiem.

Tiesa, jauno jēdzienu pat sociologi pagaidām lieto piesardzīgi. Viņi to visbiežāk izmanto nevis kā patstāvīgu jēdzienu, bet gan kā sinonīmu tādiem jēdzieniem kā globalizācija, globālisms, globālie procesi u.tml. Globālo faktoru loma pastāvīgi pieaug, un tāpēc jēdziens „globālā sabiedrība” neizraisa iebildes. Tā būs **jauna kolektīvā identitāte**.

Kā zināms, cilvēce jau agrāk saskārās ar kolektīvās identitātes dažādām variācijām. Tipisks piemērs – masu sabiedrība. Tiko minētā kolektīvās identitātes variācija (masu sabiedrība) radās Jaunajos laikos. No vēsturiski senākām variācijām var minēt jēdzienu „etnoss” un „tauta”. No mūsu tēmas viedokļa svarīgi zināt, ka etnosocioloģijā dominē uzskats par etnosa antropoloģisko viendabību. Atsevišķi indivīdi un personības etnosā neizdalās. Tas notiek vēlāk, kad etnoss sasniedz tautas pakāpi, kurā jau nākas sastapties ar izciliem indivīdiem – karaļiem, cariem, ģēnijiem, filosofiem u.c. Tauta jau dalās divās daļās – kolektivistiskā masa un individualizētā elite. Ļeņins, atceramies, kapitālisma kultūru dalīja divās daļās – tautas jeb proletariāta kultūra un elites jeb buržuāzijas kultūra.

Jaunajos laikos Eiropā radās cilvēku dzīves sociāli organizatoriskais tips – nācija. Nācija tāpat kā globālā sabiedrība ir mākslīgi radīta kolektīvā identitāte – *imagined community*. Diemžēl jau no paša sākuma līdz pat šodienai nācija ir vienpusīgi politizēta identitāte, un tāda tā būs arī nākotnē.

Sociologs Verners Zombarts savā laikā jēdzienu „nācija” asprātīgi salīdzināja ar jēdzienu „tauta”. „Tauta” ir „varone”, „nācija” ir „tirgotāja”, jo „nācija” ir buržuāzijas radīts produkts. Ernsts Gelners, filozofs un etnosociologs, uzskatīja, ka „nācija” patiesībā ir etnosa simulakrs. Ja etnosā starp cilvēkiem viss ir dzīvs, nesamākslots un organisks, tad „nācijā” dominē partnerības racionālie sakari, savstarpējais izdevīgums, pragmatiska manipulācija ar mākslīgām vēsturiskajām konstrukcijām, kurām ir jāpalīdz ērtāk valdīt un sociāli formatizēt masas. Formatizēšanas procesā

ideoloģiskā kvintesence ir nacionālisms.

Jaunajos laikos radās arī tagad Austrumeiropā populārais jēdziens „**pilsoniskā sabiedrība**”. Arī tā ir sociologu un politologu iecienīta abstrakcija.

Pilsoniskās sabiedrības konceptu izstrādāja Imanuels Kants. Viņš uzskatīja, ka cilvēkiem ir izdevīgāk savā starpā sadarboties valsts labā, bet nevis naidoties. Kants optimistiski ticēja cilvēku saprātam un augstai morālei, bez kā nav iedomājama indivīdu sadarbība valsts labā.

Pilsoniskās sabiedrības bāze tāpat ir katra valsts iedzīvotāja ideālistiskā spēja ziedot sevi kopīgai lietai. Saprotams, tā ir īpašība, ar kuru masu cilvēki nevar lepoties. Tāpēc šodien pilsoniskās sabiedrības veidošana pa lielākajai daļai paliek skaista lozunga iluzorajā pakāpē.

Jāņem vērā, ka pilsoniskās sabiedrības koncepts balstās uz relatīvi patstāvīgiem indivīdiem un individuālistisko identitāti, bet nevis uz kolektivistisko identitāti. Kants rakstīja par indivīdu sadarbību, bet nevis kolektivistisku sadarbību. Pilsoniskās sabiedrības mērķis ir atbrīvoties no nacionāli kolektivistiskās identitātes. Pilsoniskā sabiedrība ir zināms pretstats valstij. Pilsoniskajā sabiedrībā prioritāte ir indivīdiem, bet nevis vairākumam.

Atsevišķi filosofi un sociologi, piemēram, Aleksandrs Dugins, atzīst, ka starp pilsonisko sabiedrību un globālo sabiedrību pastāv interesantas sakarības. Pilsoniskā sabiedrība, kura sastāv no indivīdiem un savā būtībā ir postnacionāla un postvalstiska izpausme, faktiski tajā pašā laikā ir arī globāla izpausme, jo pārsniedz etnosa, tautas, nācijas robežas. Pilsoniskā sabiedrība agrāk vai vēlāk pārvēršas par globālu sabiedrību – pilsoniskās sabiedrības augstāko formu. Eiropas Savienībā tas ir redzams ar neapbruņotu aci. Eiropas Savienībā jau ir miniglobāla sabiedrība – kontinentāli globāla sabiedrība, kurā nacionālā identitāte (piederība savai valstij) atmirst un potenciāli „nobriezt” pievienoties „pasaules valstij” (*Global State*) ar planetāri vienotu valdību (*World Gouvernement*). Tās pilsoņi būs pasaules pilsoņi, t.i., viņi būs „tīri cilvēki” bez nacionālās identitātes. Brīvība, kas ir cilvēka tiesību pamatā, tiek saprasta kā neatkarība no jebkuras kolektīvās identitātes. Globālā sabiedrība izveidosies tad, kad katrs cilvēks būs atbrīvojies no visām neindividuālistiskajām identitātes formām.

Minēto futuroloģisko paredzējumu vājākā puse acīmredzot ir tā, ka netiek ņemts vērā demogrāfiskais imperatīvs un tas, ka planētas iedzīvotāju, tā teikt, vērtīgākās daļas **sociālais genotips** un tā cilvēciskā kvalitāte regulāri samazinās. Sociālā genotipa nozīmība nav noslēpums, kaut gan masu komunikācijā šī tēma netiek popularizēta. Sociālais genotips ir svarīgs priekšnoteikums sabiedriskajai stabilitātei. Sociālais genotips no paaudzes uz paaudzi translē dzīves jēgas kopumu – dzīves jēgas universiālības, kurām ir nepārejošs raksturs.

2010.gada aprīlī ASV Nacionālās politikas institūts (Internetā skat. nationalpolicyinstitute.org) sagatavoja analītisku ziņojumu par planētas demogrāfisko attīstību līdz 2060.gadam, ņemot vērā iedzīvotāju skaita straujo pieaugumu. 2060. gadā apm. 20% no planētas iedzīvotājiem būs eiropieši, 20% - Ķīnas iedzīvotāji, bet 60% - nabadzīgi cilvēki nabadzīgās t.s. trešās pasaules valstīs Āfrikā u.c. No šīm nabadzīgajām valstīm centīsies aizbraukt apdāvinātākie un gudrākie cilvēki, vēl negatīvāk ietekmējot savas dzimtenes intelektuālo kapitālu un nepaverot nekādas perspektīvas tās

iedzīvotāju masai. Apmēram 50% no trešās pasaules valstu iedzīvotājiem intelektuālais koeficients (*IQ*) būs mazāks par 80.

Taču amerikāņu speciālisti ziņojumā vēlas pievērst galveno uzmanību kam citam. Atklājās, ka 2060.gadā Ķīnas intelektuālais potenciāls būs krietni lielāks nekā ASV intelektuālais potenciāls. 2060.gadā ASV dzīvos 21 miljons cilvēku ar *IQ* vairāk kā 120, taču Ķīnā tādu cilvēku skaits būs 218 miljoni.

Futuroloģijas atsevišķos risinājumos netiek ņemts vērā arī masu fenomenu destruktīvās lomas pieaugums. Tāpēc taisnība var izrādīties Rolandam Robertsonam – **globalizācijas** jēdziena autoram. Viņaprāt globalizācija ir konstatējama dominējošās ideoloģijas līmenī. Citiem vārdiem sakot, politiskās, ekonomiskās un mediju elites līmenī. Intelektuālā, profesionālā, morālā integrācija realizējās tikai elites aprindās. Masu līmenī process ir pretējais, jo masu apziņu pārņem reģionālisms, nacionālisms, fundamentālisms, izolācija, arhaizācija, egoistiska vienaldzība pret jebkuru ideālistisku priekšlikumu un atklāta ņirgāšanās par morāles un tikumības normām. Masas atbalsta tikai patērēšanas un dzīves baudīšanas reklāmu. Masu cilvēks mums turpina atgādināt, ka mēs, cilvēki, esam kolektīvs biosociāls radījums.

Ne velti Ēriks Froms savā „Kredo” akcentē cilvēku dzīves pretrunīgumu – **eksistenciālo dihotomiju**. No vienas puses pastāv paša cilvēka pasaule, bet no otras puses – ārējā pasaule. Cilvēks ir spiests harmonizēt abas pasaules, lai būtu saskaņa ar citiem un dabu, kā arī pats būtu apmierināts ar sevi. Lai tas notiktu, nedrīkst būt egoisms un alkātība. Abu pasaulu harmonizēšana prasa gribas spēku, iekšējo disciplinētību un cienīgu attieksmi pret tiem cilvēkiem, kuri ir spējīgi, kā raksta Ē.Froms, parādīt ceļu. Savukārt sapņi par cilvēces vienotību un Vienotas Pasaules Karalisti piepildīsies tad, kad radīsies jauns cilvēks, kas izrausies no arhaiskās asinsradniecības važām un sevi apzināsies kā visas cilvēces bērnu un pasaules pilsoni. Cilvēks ir neauglīgs, ja viņam nav cerība un ticība. Ēriks Froms atcerās Gētes vārdus, ka dažādus vēsturiskos laikmetus vienu no otra atšķir tajos valdošās ticības un neticības pakāpe. Spēja saprast patiesību ir vairāk atkarīga no cilvēka rakstura nekā no intelekta. Vissvarīgākais ir drosmē pateikt „Nē!” sabiedrības viedoklim un nepakļauties kolektīva nivelējošajam spēkam. Kapitālisms un sociālisms rada birokrātiju, kura cilvēkus pārvērš par lietu. Savukārt demokrātija var dot tikai zināmas iespējas cilvēka talantam.

* * *

Šodienas sabiedrībā masu fenomenu segmentācija ir organiski vienota ar tām parādībām, uz kurām sociologi, politologi, sociālie filosofi attiecina jēdzienu „**globalizācija**”. Jēdziens kļuva populārs XX gs. 90.gados. Internetā sastopama informācija, ka 2000.gada augustā Harvardas Universitātes bibliotēkā bija 271 grāmata ar vārdu „globalizācija” nosaukumā. No tām tikai piecas grāmatas bija publicētas pirms 1990.gada. Pašlaik tamlīdzīgu grāmatu skaits ir ievērojami lielāks.

Runājot par globalizāciju, nedrīkst aizmirst vienu atziņu. Ekonomika, finanses, komunikācija

vienmēr ir bijusi un joprojām ir mentālo un kultūras kodu izpausme. Šie kodi nevar neatsaukties uz masu darbību, uzvedību un komunikāciju. Tā, piemēram, ekonomiskā globalizācija ir vienota ar tādu mentālo un kultūras kodu kā racionālisma universalizācija, jo kapitalisms vispār ir saprāta materializācija. Par kapitāla un saprāta funkcionālo vienotību un vienlīdzību rakstīja M.Vēbers, Ž.Bodrijars, V.Zombarts un citi socioloģijas un filosofijas klasiķi.

Tāču katrā kultūrā un tātad arī tās sociumā – masās – atspoguļojās noteikts racionālisma tips. Savukārt katrs racionālisma tips apliecina un piedāvā savas kvantitatīvās un kvalitatīvās sakarības starp racionālo un iracionālo, intuitīvo un sakrālo. Nav noslēpums arī tas, ka Rietumu kultūras aizvadītajos gadsimtos vienmēr ir dedzīgi centušās attīrīt racionālismu no iracionālā. Pat tik dedzīgi, ka Z.Freida mācības turpinātāji izsakās par iracionālā „izstumšanu” kā **neirotisku procesu**, kas negatīvi ietekmē visu Rietumu kultūru. Iracionālā „izstumšana” notiek tik slimīgi aizrautīgi, ka šī procesa aprakstīšanā nākas izvēlēties ne visai glaimojošus vārdus. Jaunajos laikos iracionālā „izstumšana” kļuva par Rietumu kultūras intelektuālo programmu prioritāti. Liberālisma ekonomika, filosofija, politoloģija ir īpaši spilgts piemērs „attīrītā” racionālisma ieviešanai reālajā darbībā.

Globalizācijai šodien ir divi varianti.

Pirmkārt, ekonomiskā homogenizācija, kas skar atsevišķas teritorijas kontinentos, atļaujot saglabāt saimnieciskās darbības un garīgās kultūras vietējās tradīcijas un specifiku.

Otrkārt, totālā jeb planetārā globalizācija, kad lokālā specifika tiek ignorēta un retušēta, visiem uzspiežot vienu kodu (saprātīguma, t.i., racionalisma kodu).

Līdz 1989.gadam ASV bija galvenā totālās jeb planetārās globalizācijas iniciatore, autore, kontrolētāja. ASV veicināja Eiropas valstu apvienošanos un Klusā okeāna rajona attīstību saskaņā ar vienu noteiktu kodu. Tika pat nekautrīgi „piarēts” viedoklis, ka valsts bagātība palielinās, ja tā specializējās tajā ekonomiskajā sfērā, kas tai ir vispiemērotākā un kurā tā var strādāt ar minimāliem izdevumiem. Amerikāņu „smadzeņu centri” aicināja atsacīties no nacionālās valūtas, jo, lūk, nacionālās valūtas izmantošana valstij traucē kļūt bagātai. Tas, ka katrai valstij ir sava valūta, traucē ekonomisko attīstību. Pēc 1989.gada „lielo reģionu” globalizācija izmainījās. Radās jauna potenciāli globāla koda varianti – Eirāzijas „lielās telpas” ģeopolitika un ģeoeconomika. ASV nācās ar to samierināties.

Faktiski pret globalizāciju nākas izturēties kā pret savdabīgu masu fenomenu, jo globalizācijai piemīt masu fenomenu tāda tipiska iezīme kā **unifikācija**. Globalizācija patiesībā ir visu procesu skumja un pelēcīga vienādošana. Tāpēc pret globalizācijas nākotnes scenārijiem patiesībā nākas izturēties kā pret masu fenomenu segmentācijas projektiem. Pašlaik šie scenāriji asociējās ar t.s. globalizācijas spēku poliemi: amerikāņu, eiropisko, Klusā okeāna, virtuālās „Eirāzijas”.

Masu fenomenu segmentācijai ir radušies vismaz divi uzticīgi satelīti – ideoloģiski manipulatīvais diskurs par 1) cilvēka brīvību un 2) sabiedrības demokrātiskumu, balstoties uz jēdzieniem liberālisms un demokrātija. Tas ir diskurss, kurā ar lingvistiski retoriskajiem līdzekļiem tiek demagoģiski argumentētas masu fenomenu ideoloģijas pamattēzes: visi cilvēki ir brīvi savā izvēlē un tikai demokrātija var garantēt visiem vienādu brīvību. Kā redzējām iepriekš, šīs tēzes ir

visvairāk izdevīgas masu cilvēkiem. Šīs tēzes faktiski ir adresētas masām.

Protams, šodien retais no aktīvi domājošās auditorijas uzdrošināsies apgalvot, ka cilvēks pēc dabas ir brīvību mīlošs radījums. Dzīves praksē šī tēze neapstiprinās. Tas, ko varētu moderni nosaukt par **brīvības ekoloģiju**, degradējās. Reāli izvēles (brīvības) iespējas ir minimālas. Indivīds ir spiests ar to rēķināties. “Brīvais darba tirgus”, uz ko lika lielas cerības, piemēram, ne tikai XIX gs. sociālajā filosofijā, bet arī reālajā dzīvē, šodien ir spoža ilūzija un demagoģiska konstrukcija. Arī neoliberālisms un valsts demokrātija neko nedod indivīda brīvībai un indivīda emancipācijai. Valsts lomas reducēšana stimulē partikulāru kopienu rašanos un aktivitātes, cenšoties monopolizēt saimniecisko dzīvi (ar licenzēšanas, profesionālo kodeksu un normu palīdzību). Pie tam saimnieciskajai dzīvei attīstoties bez stingras valsts uzraudzības atkal tiek paverdzināts indivīds – darba ņēmējs. Neoliberālisms tāpēc nav tālu no “zinātniskā komunisma” un “korporatīvā fašisma”, pārvēršot indivīda brīvību par virtuālu sapni. Neoliberālisms ignorē to, ko vienmēr zināja gudri cilvēki. Proti, viņi zināja par brīvības idejas komplicētību un vienmēr atgādināja, ka ar brīvības ideju nav ieteicams spēlēties ideoloģiskajās manipulācijās, jo reālajā dzīvē viena cilvēka brīvība beidzas tur, kur sākas otra cilvēka brīvība. Cilvēkam vara interesē vairāk kā brīvība, un tāpēc kādam ir jāuzņemās nodrošināt robežas ievērošanu starp viena indivīda brīvību un otra indivīda nebrīvību.

Liberālās demokrātijas kroplības mūsdienās ir acīmredzamas. Ja klasiskais liberālisms (D.Smita liberālisms) paredzēja, ka cilvēka brīvība ir atkarīga no sabiedrības un indivīdu materiālās un garīgās bagātības, tad šodienas liberālā demokrātija (neoliberālisms) brīvību propagandē savādāk: indivīda brīvība ir milzīga morālā vērtība un sabiedriskais labums. Tātad mūsdienās liberālā demokrātija brīvību baidās saistīt ar cilvēka materiālo labklājību. Bagātības un nabadzības krasās polarizācijas laikmetā ir jāizvēlās cita retorika un tāpēc labāk ir apgalvot, ka indivīda brīvība jau pati par sevi ir vērtība, kuru apriori nodrošina valsts vara, precīzāk, liberālā demokrātija jeb neoliberālisms.

Rietumu sociālajā filosofijā vienmēr ir pastāvējuši divi modeļi – divas vērtību sistēmas un uz tām balstītās divas sabiedriskās iekārtas. Abus modeļus var nosacīti saukt par 1) kolektīvismu un 2) individuālismu. Pirmais modelis vēsturiski konkrēti realizējās sociālisma iekārtā, otrais modelis – kapitālisma iekārtā. Cilvēku darbībai, uzvedībai un komunikācijai katra iekārta piedāvā savu modeli – individuālismu vai kolektīvismu.

Mūsdienās modeli, kas balstās uz individuālismu, sociālajā filosofijā visbiežāk dēvē par liberālismu vai neoliberālismu. Modelis, kas balstās uz kolektīvismu, Rietumu sociālajā filosofijā XX gs. vidū tika nosaukts par sociāldemokrātismu. Kā zināms, Rietumu valstis pēc II Pasaules kara savā politikā aktīvi izmantoja sociāldemokrātiskumu. Tātad izmantoja to pašu kolektīvisma modeli, ko izmantoja sociālisma iekārta PSRS.

Rietumos pēc II Pasaules kara pirmajos 30 gados strādnieku loma bija ļoti liela. Valsts politikā tika respektēts strādnieku viedoklis. Reizē ar strādnieku šķiras īpatsvara samazināšanos un vidusšķiras klerku kastas rašanos patērēšanas un pakalpojumu ekonomikas apstākļos Rietumu valstu politiskā vara sāka balstīties uz bagātniekiem un jaunbagātniekiem. Iniciatīvu, protams, pārņēma jaunbagātnieki. Tas sākās 70.-80.gadu mijā. Jauno bagātnieku politiskās prasības pirmajā laikā bija

mērenas. Agresīvākas, proti, alkātīgākas, savtīgākas un sociāli ciniskākas, tās kļuva 90.gados, kad ieviesās tas, ko mūsu gadsimtā krīzes laikā nosauca par finansu tirgus fundamentālismu un **finansu kapitālismu**. Pateicoties finansu kapitalisma alkātīgajām interesēm, bagātniekiem un jaunbagātniekiem ātri izdevās tikt galā ar vidusšķiru, iemidzinot to vispārējā sociālā apātiskuma miegā. To stimulēja kreditēšanas bums, kas ASV, Lielbritānijā kulmināciju sasniedza 1995.-2005.gadā.

XX gs. Rietumu valstīs tāpat kā sociālisma valstīs bija masu kultūra. Taču Rietumu valstīs, pateicoties dzīves līmeņa straujajam pieaugumam, izveidojās vidusšķira, kuru ar laiku vairs neapmierināja sociāldemokrātiskums, kas izturējās pret visiem nivelējoši vienādi – kolektivistiski. Tāpēc XX gs. 70.gados Rietumos iniciatīvu atkal pārņēma individuālisms jeb neoliberālisms. Sociālajā attīstībā sākās process, kas tika nosaukts par **liberālisma konsensu**. Vidusšķira bija apmierināta un dedzīgi atbalstīja liberālo partiju nonākšanu pie varas. Populārs kļuva jēdziens “neoliberalisms”.

Taču faktiski vidusšķira tika iznīcināta, jo neoliberālisms izvērtās **hiperindividuālistiskā alkātībā** – finansu kapitālismā, sabiedrību nesaudzīgi sašķēlot divās proporcionāli nevienmērīgās daļās – bagātajos un nabadzīgajos. Neoliberālisms aktivizēja t.s. kapitālisma klasisko patoloģiju – naudas kāri un alkātīgu peļņas māniju. Pie tam neoliberālisms nodrošināja to, kas kapitālismam ir visvairāk vajadzīgs; proti, neoliberālisms kapitālistiskajai ražosanai piegādāja stabilus un nenogurdināmus patērētājus. Kapitālisms ir ieinteresēts planētas katru iedzīvotāju pārvērst par aktīvu un stabilu patērētāju. 2050.gadā tādu varētu būt 12 miljardi. Taču pagaidām hiperindividuālistiskā alkātība ir izraisījusi nepatīkamas sekas.

Sekas ir zināmas. Vispirms nabadzības un bagātības nenormālā polarizācija, radikāli atspoguļojoties sociuma sociālajā stratifikācijā, jo vidusšķira iet bojā un sabiedrība sāk noslāņoties divās daļās. Tālāk sekoja ekonomiskās un finansu krīzes, kuras nebija sociāldemokrātiskās paradigmas laikmetā, kad valsts visu kontrolēja. No 2008.gada krīze ieguva planetāru vērienu.

No XX gs. 90.gadiem neoliberālisms demagoģiski skandēja: galvenais, lai būtu ekonomikas dinamika un pieaugums, galvenais, lai pīrāgs būtu liels, jo nav svarīgi, kas to sadala. Neoliberālisma demagogi vidusšķiru (kopš 70.gadiem tās ienākumi vairs nepalīelinājās) aicināja pagaidīt, jo viss nokārtosies. Vidusšķira, kura tika apdullināta ar kredītiem, bija ar mieru pagaidīt. Tagad ir lieliski redzams, ka apmēram 25 gadus ilga ekonomiskā pieaugums Rietumos izrādījās pūslis, iracionāli uzpūsts burbulis – parādzīmju milzīgs kalns.

Zināmas ir ne tikai sekas, bet arī nākotnes problēmas. Tās var būt sekojošās: sabiedriskā labuma jauna izpratne, sabiedriski derīgā darba un leģitīmo ienākumu jauna interpretācija, biznesa organizācijas jaunas formas, kolektīvās un individuālās patērēšanas jauns materiālais piepildījums, kā arī tas, kas mūs pašlaik interesē visvairāk – **masu fenomenu jauna segmentācija**. Droši var apgalvot, ka neoliberālisma politika veicina ne tikai vēsturiski tradicionālo masu fenomenu saglabāšanos, bet arī jaunu masu fenomenu rašanos un apzināti organizētu masu fenomenu segmentāciju. Kā redzēsim nedaudz vēlāk, tas, piemēram, lielā mērā izpaužās masu komunikācijā un masu kultūras industrijas stratēģijā.

Atsevišķi domājoši cilvēki šaubās, vai šodienas sabiedrība ir gatava tikties ar minētajām problēmām. Sabiedrība pat traucē meklēt efektīvus risinājumus, kā arī pilnvērtīgi apspriest problēmas. Tas tāpēc, ka publiskajā sfērā ļoti liela loma ir sociuma lumpeniskajai daļai – masu cilvēku pavēlošajai daļai, kura naidīgi izturās pret jebkuru intelektuālo un morālo piepūli. Tādējādi tagadnes kapitālisma sistēma pati nevar sevī atrast **morālos un intelektuālos resursus** savu problēmu nokārtošanā. Gribot negribot tāpēc nākas atcerēties pagātnes pieredzi. Vēsture liecina, ka sistēmas atjaunošanās var notikt 1) pilnīga sabrukuma rezultātā vai 2) ārējo spēku (dabas katastrofas vai sistēmas perifērijas organizētās revolūcijas) ietekmē. Nākas šaubīties, vai neoliberālistiski iemidzinātajā sabiedrībā ir sociālie spēki ar tādām morālajām un sociāli tehniskajām idejām, kas spētu izspiest no centra pašlaik valdošās struktūras un organizēt revolūciju /18/. Masu cilvēks ir kļuvis izteikts liberālis.

Masu cilvēks tagad ir arī ekonomists. 2008.gadā “uzplaukusī” krīze atklāja ekonomiskās domas mazasinību. Rietumu intelektuāļu aprindās valda liela vienprātība par to, ka šodienas ekonomisti nav spējīgi ne izskaidrot un vadīt, ne prognozēt un novērst kļūdas ekonomikā. Viena no lielākajām nepilnībām ir kļūdainā izpratne par cilvēka dabu. Cilvēks tiek traktēts kā izolēts indivīds, kurš vadās tikai no izteikti materiālistiskiem apsvērumiem un pieņem tikai racionālus lēmumus, balstoties uz pieejamo informāciju. Turklāt mūsdienu ekonomisti ir pārliecināti, ka ekonomiskās politikas galvenais mērķis ir atbalstīt tirgu, kas ir pašregulējoša un līdzsvarota sistēma, spējot novērtēt riskus un efektīvi sadalīt resursus labāk par jebkuru valdību. Krīze pierādīja, ka tirgus nav visspēcīgā un visvarens. Tāda izcila personība ekonomikā kā Džons Meinards Keins brīdināja par cilvēka “*animal spirit*” – dzīvniecisko azartu un neracionālo uzvedību.

Pašlaik acīmredzot vissaprātīgākos padomus iesaka nevis ekonomisti, bet sociālie filosofi, sociologi, politologi. Viņi iesaka ekonomiskajā politikā lielāku uzmanību veltīt cilvēciskajam faktoram – cilvēka psiholoģijai, kā arī ņemt vērā to momentu, ka tirgus stihijas ierobežošana ir saistīta ar morāli un kultūru vispār. Tirgus var novērsties no fundamentālajām cilvēciskajām vērtībām. Tirgū cilvēku attiecības nebalstās tikai uz pirkšanu un pārdošanu, peļņas gūšanu. Ekonomikas teorijā nākas respektēt uzticības problēmu. Nedrīkst jūsmot par ekonomisko progresu kā centrālo morālo orientieri.

Iespējams, naivi ir cerēt, ka masu cilvēks – liberālis un ekonomists – to būs spējīgs saprast. Ne velti tagad arvien biežāk parādās publikācijas, ka krīze tomēr neko nav iemācījusi - turpinās alkātība, finansu mahinācijas, bagātnieku politiskā atbalstīšana, ciniskā attieksme pret valsts sociālo sfēru utt.

Konservatīvisma teorētiķis Artūrs Mjollers van den Bruks kādreiz esejā “Konservators” konservatoru salīdzināja ar liberāli. Viņš rakstīja, ka vispār cilvēks dzīvo tāpēc, lai kaut ko atstātu nākamajām paaudzēm. Konservators ir cilvēks, kurš netic cilvēka eksistences īslaicīgumam, - ar vienu mūžu ir par maz, lai radītu lietas, kuras var radīt vienīgi ar cilvēcisko prātu un gribu. Konservators atzīst tikai to, kas ir stabils tagadnē un stabili saglabāsies arī nākotnē. Liberāļa domāšanā figurē citas kategorijas. Liberālim dzīve ir pašmērķis. Brīvība liberālim ir priekš tā, lai nodzīvotu dzīvi ar baudu, kas liberāļa pārliecībā cilvēkam sniedz vislielāko laimi. Liberālim vissvarīgākā ir personiskā labklājība. Liberālis mīl runāt par progresu, tādā veidā nomaskējot savas

domas par dzīves baudīšanu. Liberālis nemīl atklāti runāt par dzīves baudīšanu. Liberālis mīl nemitīgi uzlabot savas dzīves apstākļus, ar progresu palīdzību cerot reiz sasniegt pilnības kalngalu. Konservators neatzīst progresīvu evolūciju, par ko jūsmo liberālis. Konservators, protams, nenoliedz progresīvās attīstības faktus. Taču konservators priekšroku dod ģenēzei – izcelsmei, kas ir primārais jebkurā gadījumā.

Saprotams, liberālisma mācība vispār ir viltīga. Liberālisms māca, ka tirgus apstākļos izdzīvo spēcīgākais, t.i., bagātākais. Tirgus nodrošina bagātību pieaugumu. Liberālisms palīdz spēcīgākajiem maksimāli realizēt savu spēku. Liberālisms faktiski ir totāla agresija pret nabadzīgajiem un arī tiem (piemēram, intelektuāļiem, māksliniekiem), kuriem bagātības vairošana nav viņu dzīves prioritāte. Visjaunākā laika liberālisma, proti, neoliberālisma „uzvarām” spilgts piemērs ir notikumi ASV un citās Rietumu valstīs.

ASV par bagātības un nabadzības progresējošo polaritāti tagad tiek regulāri publicēti raksti un grāmatas. Publikācijās tiek runāts par to, ka ienākumu nevienlīdzība sekmē un padziļina morālo krīzi un kultūras galveno vērtību devalvāciju. Bagātie negrib uzņemties atbildību par nabadzības pieaugumu. No valsts iedzīvotājiem 15% oficiāli skaitās nabagi. Reāli šis skaitlis ir daudz lielāks. Vidējais nacionālais ienākums uz vienu cilvēku ir apmēram 46 000 dolāru gadā, taču tajā pašā laikā nākas runāt par morālo krīzi. Katrs domā tikai par sevi un šodienas problēmām. Nevienš nevēlas iedziļināties nākotnes tematikā. XX gs. 60.gados prezidenta Lindona Džonsona laikā bija valsts programma cīņai pret nabadzību. Vjetnamas karš, patērēšanas sabiedrības izveidošanās cilvēkos veicināja apātiju pret kopēju nacionālo uzdevumu risināšanu. Katrs grib dzīvot tikai priekš sevis. Turklāt amerikāņu apziņā nabadzības tēma asociējās ar migrantiem, kuri ir nabadzīgi. Nevienš negrib palīdzēt migrantiem, t.i., nabagiem. Par to raksta prof. Džefrijs Saks – ANO ģenerāls sekretāra padomnieks /19/.

Tagad netiek slēpts, ka uz ASV migrē neizglītoti zemnieki no Latīņamerikas, kur viņiem neizdodās pāriet vidusskīrā. Migrantu cilvēciskais kapitāls ir ļoti zems, migrantiem nav nekāda profesionālā kvalifikācija. Agrāk, kad ASV vajadzēja fizisko darbaspēku, migrācija ekonomiski attaisnojās. Tagad tā vairs nav. Tagad dominē pakalpojumu ekonomika, kurā cilvēki ar augstāko izglītību vairāk vajadzīgi nekā fiziskā darba strādnieki.

ASV politologs Godfrīds Hodžsons, analizējot nevienlīdzības straujo izvēršanos savā valstī, min interesantu statistiku /20/. 2008.gadā aizsākusies krīze veicināja bezdarba pieaugumu. Tas saasināja jautājumu par nevienlīdzību. Amerikāņu sabiedrībā vienmēr ir dominējis viedoklis par sociālo vienlīdzību – ekonomisko iespēju vispārpieejamību un dažādību. Viss ir atkarīgs no paša cilvēka. 1928.gadā bagātnieki bija 1% no iedzīvotāju skaita, un viņu rokās nonāca 23,9% no nacionālajiem ienākumiem. Pēc tam bagātnieku ienākumi samazinājās. 1970.gadā 1% piederēja tikai 8-9% no nacionālajiem ienākumiem. Nevienlīdzība sāka strauji pieaugt no 70.gadiem. 2007.gadā 1% piederēja 23,5% no nacionālajiem ienākumiem.

ASV pētnieki tagad atklāti raksta, ka nevienlīdzības pieauguma galvenais faktors ir **apzināta agresīva politika**. To realizē valdība, rūpējoties tikai par bagātniekiem. Krīzes laikā bankrotēja *General Motor*, *Chrysler*. Attīstās vienīgi datoru un informācijas tehnoloģiju ražošana, kā arī

medicīnas un bioloģiskās ražotnes. Amerikāņu leksikā ir parādījies jauns vārds – *filthy rich* (*filthy* – netīrs, necienīgs).

Šodien regulāri var lasīt publikācijas par ASV vidusšķiras izmiršanu. Tā, piemēram, 2010.gada septembrī slavenais amerikāņu Interneta žurnāls „Slate” publicēja vairākus T.Noaha rakstus /21/. Autors analizē vidusšķiras straujo krahū – tās sociālās grupas bojāeju, kura līdz šim simbolizēja amerikāņu dzīvesveidu un pašapmierināto labklājību, un bija sociālais paraugs citām valstīm. Amerikāņu vidusšķiras stereotips ir labi zināms: māja vienai ģimenei ar nopļautu zālāju, džipu, baseinu iekšējā pagalmā. Holivuda ir veiksmīgi uzbūrusi ideālu standartu par amerikānismu.

Diemžēl strādnieku vidējā alga pārstāja pieaugt jau pagājušā gadsimta 70.gados. No šī laika katastrofāli kontrastēja atšķirība starp bagātajiem un vidusšķiru. ASV tagad var salīdzināt ar Urugvaju, Jamaiku, Argentīnu, Filipīnām, kur nabadzīgie cīnās ar badu, bet bagātnieki gozējās savās villās aiz augstajiem žogiem.

Daudzi domā, ka ASV politikā nekas nemainīsies. Amerikāņu politiķu sociālā mobilitāte ir niecīga. Vispār amerikāņu apziņa ir tik lielā mērā ideoloģiski apstrādāta, ka viņi nemaz nespēj un negrib saprast, kas ar viņiem notiek. ASV socioloģiskajās aptaujās atspoguļojās ticība darba devējiem. 70% amerikāņu tic, ka viņiem par darbu samaksā normāli. Eiropas un Āzijas valstīs tic tikai apmēram 35%. ASV nav pieņemts publiski runāt par divām Amerikām, un šķiriskā pieeja vispār ir izslēgta jebkurā sociāli politiskajā diskursā. Toties politiķi populisti atklāti runā par nepieciešamību samazināt nodokļus naftas kompānijām, nodokļu atcelšanu mantotam īpašumam un kapitāla pieaugumam. Amerikāņi joprojām tic, ka viņu valsts ir pati bagātākā, spēcīgākā, laikmetīgākā, taisnīgākā zeme pasaulē.

No XX gs. 90.gadiem t.s. **jaunbagātnieku problēma** ieguva transnacionālu raksturu un neattiecas tikai uz ASV un citām Rietumu valstīm. Ļoti skaudrus vārdus Krievijas sabiedrības vienai daļai velta sociologs Sergejs Kara-Murza /22/. Viņš atgādina, ka jebkura saimnieciskā darbība balstās uz fundamentāliem morālajiem un racionālajiem pamatiem. Cenšanās veidot saimniecisko darbību bez minētās bāzes ir neauglīga darbība, jo priekš sociuma tā ir nelegitīma darbība – sabiedrībā izraisa „auksto karu”. Diemžēl racionalitātes tips šodien ir tāds, ka drīzāk nākas runāt par iracionalitāti, bet nevis racionalitāti. Džons Keins esot uzskatījis, ka ekonomiskā teorija ir ētikas sastāvdaļa. Ne velti Ādams Smits vispirms sacerēja „Morāles jūtu teoriju” un tikai pēc tam slaveno darbu ekonomikā „Pētījums par tautas bagātības dabu un iemesliem”.

Aizvadītajos 20 gados Krievijā radās „jaunbagātnieki”. Viņu amorālās darbības rezultātā sabiedrība ir kļuvusi nežēlīga un caurvīta ar stulbu sociāldarvinismu tik lielā mērā, kāds vēl nav piedzīvots cilvēces vēsturē. Pat krievu reformātori un viņu Rietumu padomdevēji nespēja iedomāties, ka var rasties tāda sociālā būtne, kurai ir grūti atrast nosaukumu.

Mēs tagad esam sapratuši, ka t.s. jaunbagātnieku problēma ir saistīta ar tēmu par jaunas **transnacionālās elites** veidošanos XX gs. nogalē. Turklāt ir sastopama oriģināla pieeja šīs tēmas risinājumā, proti, šodien nākas runāt nevis par masu sacelšanos, bet gan par elites sacelšanos, kad elite diktē sociumam savus dzīves noteikumus /23/.

Masu politiskā kundzība, protams, pastāvēja ne tikai PSRS un pārējās sociālisma zemēs. Par masu kundzību var droši runāt arī Rietumeiropā un ASV. Taču kopš XX gs. 70. gadiem situācija strauji izmainījās. Rietumos elite kļuva arvien nekaunīgāka un manipulatīvā veidā nostiprināja savu kundzību – iespēju ne tikai sadalīt, bet gan sadalīt sev par labu nacionālo kopproduktu un nacionālos ienākumus. Tagad elites cinisms un vienaldzība pret sabiedrības kopējām interesēm ir aksioma. Elite kontrolē visu: planētas medijus, naudas plūsmu, ražošanu, tirdzniecību, masu kultūras produkcijas industriju, izglītību, garīgo kultūru.

H.Ortegas-i-Gaseta laikā elitei bija cita loma. Elite uzņēmās atbildību par visdažādāko normu ievērošanu un vērtību saglabāšanu sabiedrībā. Elite jūta morālo atbildību par visu sabiedrību. Elite domāja nevis par sevi, bet par citiem. Elite kalpoja augstiem garīgajiem ideāliem un sociālajiem mērķiem. Elite nicīgi izturējās pret materiālo labklājību kā dzīves galveno mērķi. Elitē nevarēja iespīesties tipiski masu cilvēki.

H.Ortegas-i-Gaseta laikā masu cilvēks nejuta atbildību. Masu cilvēks nemaz nezināja, ko tas nozīmē – just atbildību. Masu cilvēks visur nostiprināja pelēcību un centās palēcību pārvērst par dzīves galveno formātu. Masu cilvēks ēda un dzēra, nedomājot par rītdienu un citiem.

Tagad tikko visu teikto par masu cilvēku var droši attiecināt uz šodienas eliti, jo ļoti aktuāls ir jautājums par šodienas elites un masu cilvēku klasisko īpašību sakritību. Tātad šodienas elitē var iekļūt tipiski masu cilvēki un pareizāk būtu vārdu „elite” lietot pēdējās.

Baltajai rasei neglaimojošajam drūmajam secinājumam (elites degradācija) zināms izskaidrojums ir lasāms E.Toflera slavenajā grāmatā „Trešais vilnis”. Pirmsindustriālajā sabiedrībā („otrajā vilnī”) jautājums „Kurš visu pārvalda?” bija naivs, jo atbilde bija pati par sevi zināma: visu pārvalda „karalis” un „saimnieks”. Industriālajā sabiedrībā („trešajā vilnī”) atbilde uz jautājumu „Kurš visu pārvalda?” var sagādāt lielas grūtības. Vara ir kļuvusi neredzama un neskaidra. Industriālajā sabiedrībā ir radusies jauna cilvēku kasta, kuru E.Toflers nosauc par „integrātoriem”. Tie ir administrātori, koordinātori, prezidenti, viceprezidenti, menedžeri. Viņu uzdevums ir visu apvienot – integrēt ražošanu, tirdzniecību, sadali, atalgojumu, transportu utt.

„Integrātorus” visbiežāk ir pieņemts dēvēt par tehnokrātiem. Kā zināms, mūsdienās vārdam „tehnokrāts” ir nievājoša aura. Par „tehnokrātu” (tāpat kā par mietpilsoni, resp., masu cilvēku) parasti apsaukā indivīdu ar šauru redzesloku un egoistiski merkantīlistisku pieeju.

Industriālajā sabiedrībā lielā mērā sabruka tas, kas bija vitāli svarīgs kapitālismam. Kapitālismā radās iekšēji destruktīvi spēki. Piemēram, Fernans Brodels uzskatīja, ka kapitālisma panākumus nodrošina kapitālismā pastāvošā sociālā hierarhija. Rietumos kapitālisma panākumu pamatā vienmēr bija attiecīgā indivīda piederība ģimenei, kura vairoja un sargāja savu bagātību un ietekmi sabiedrībā. Atsevišķs indivīds bez ģimenes neko nevarēja panākt. Izcelsmē bija ļoti svarīga. Ģimene savu bagātību un ietekmi pacietīgi krāja vairākas paaudzes. Buržuāzija bagātību un ietekmi ieguva, balstoties uz ražošanu, augļošanu, tirdzniecību, zemes īpašumiem, kas viss bija vienots ar ģimeniskumu.

Kā redzēsīm vēlāk, ģimeniskums ir arī šodienas elites priekšnosacījums. Taču tajā pašā laikā ir

skaidrs, ka XX gs. otrajā pusē ģimeniskuma loma Rietumu kapitālismā piedzīvoja radikālas izmaiņas. Tā teikt, uz mūsdienu kapitālisma skatuves uznāca jauna paaudze, kura sāka visu no sākuma un kura nebalstījās uz ģimenes ilgi krāto mantojumu. Uz mūsdienu kapitālisma skatuves uznāca paaudze, kura sāka pelnīt savu „pirmo miljonu”. Tā tas bija ASV, Rietumeiropā. Tā tas bija Austrumeiropā, kur pēc sociālisma sabrukuma visu sagrāba komerciāli izveicīgas padibenes un cilvēki ar kriminālu mentalitāti. „Normāli”, gudri un talantīgi cilvēki bija spiesti aizbraukt no dzimtenes. Tā, piemēram, ASV pašlaik strādā viens miljons zinātnieku un speciālistu no Krievijas. 2009.gadā no Krievijas aizbrauca strādāt uz ASV 49 000, uz Izraēlu – 12 000, Austrāliju 10 000 kvalificēti kadri.

Pirmsindustriālajā laikmetā liela loma bija „saimniekam”, kuram piederēja ražošanas līdzekļi. Ne velti K.Markss rakstīja: tas, kuram pieder ražošanas līdzekļi, visu kontrolē un visu pārvalda. „Saimnieks” (kādreiz Fords, Rokfellers u.c. amerikāņu „saimnieka” simboli) tik tiešām pats visu vadīja. Industriālajā laikmetā starp saimnieku un strādniekiem nostājās menedžeri, kuri ar laiku kļuva par reālajiem pārvaldītājiem. Kad ražošanas līdzekļi nonāca akcionāru rokās, tad menedžeru vara nostiprinājās vēl vairāk. Tā teikt, naudas devēji (akcionāri) ir daudz, un viņus visus var neinformēt par stāvokli korporācijā. Menedžeri, topmenedžeri, firmu valdes priekšsēdētāji, prezidenti, viceprezidenti kļuva par vienīgajiem un galvenajiem noteicējiem, pilnā mērā izmantojot savu varu un beigu beigās panākot milzīgu ietekmi arī valsts politiskā.

Mūsdienās ir izveidojies t.s. **starptautiskais ekspertīzes tirgus**, kas ir elitārs un labi aizsargāts. Lai iekļūtu šajā grupā, pats svarīgākais un izšķirošais priekšnoteikums ir izcelsme – piedzimšana kosmopolītiskās dinastijās, kuru dēli un meitas, tēvi un mātes, vectēvi ir studējuši, piemēram, Oksfordā vai Kembridžā, *Ivy-League* koledžās kādā no ASV astoņām prestižākajām universitātēm.

Šajā ziņā, piemēram, interesanti ir Internetā palasīt Klintonu, Brežinsku un citu amerikāņu dinastiju pārstāvju biogrāfijas. Viņi pēc studijām parasti strādā slavenās ekspertu aģentūrās, finanšu korporācijās, ietekmīgās nevalstiskās organizācijās, bagātās transnacionālās korporācijās /24/. Protams, pret šo tradīciju būtu aplami iebilst. Intelektuālie gēni tiek mantoti no paaudzes uz paaudzi. Cita lieta, ka par to nav pieņemts atklāti izsacīties un atklāti realizēt noteiktu eigēniskas programmas.

Tā, piemēram, *Chelsea Clinton* (dzim.1980.g.) studēja Oksfordā Universitātes koledžā prestižajā programmā *PPE – Philosophy, Politics and Economics*. Pēc tam Oksfordas Universitātē viņa ieguva maģistra grādu starptautiskajās attiecībās. Pēc universitātes pirmā darbavieta bija *Consulting firm McKinsey & Company*.

Kosmopolītiskajām dinastijām tipiska biogrāfija ir arī Zbigņeva Brēzinska meitai un dēlam. Meitas *Mika Emilie Leonia Brzezinski* (dzim. 1967.g.) mātes tēvs bija Čehijas prezidents Edvards Benešs. Viņas tēva tēvs bija Polijas diplomāts Tadeušs Brzezinskis, bet viņas tēvs bija ASV prezidenta Dž.Kartera padomnieks. Meita ir beigusi *Williams College in Williamstown, Massachusetts*. Tagad viņa ir TV žurnāliste, vada savu programmu.

Dēls *Mark Brzezinski* (dzimis 1965.g.) ir jurists, ASV prezidenta B.Klintonas administrācijā bija eksperts, studējis *Dartmouth College*, Virdžīnijas Universitātes Juridiskajā skolā, zinātņu doktora grādu politoloģijā ieguva Oksfordas Universitātē.

Eiropas birokrātijas eliti gatavo *College of Europa*, kas dibināta 1949.gadā un paredzēta maģistrantūras studijām. Ilgus gadus tā atradās tikai Brigā (Beļģijā), bet kopš 1992.gada arī Varšavā, kur darbojās programma „*Master of Arts in European Interdisciplinary Studies*”. Brigā ir programma „*Master in European Studies*”. Netiek slēpts, ka koledžas mērķis ir gatavot eliti Eiropai, uzņemot saskaņā ar stingriem atlases principiem un attiecīgās valsts Ārlietu ministrijas ieteikumu. Starp citu, koledžā ir mācīties patreizējais Lielbritānijas vicepremjers Niks Klēgs, bet premjers Davids Kameronss studēja *PPE* Oksfordas Universitātē.

Globalizācijas procesus no XX gs. 90.gadiem mūsdienu pasaulē vada t.s. **Davosas elite**. Šo apzīmējumu savā laikā ieviesa Samuels Hantingtons. Viņš par Davosas eliti sauca apmēram 1000 biznesmeņus, baņķierus, ierēdņus, mediju magnātus, kuri reizi gadā tiekas Vispasaules ekonomiskajā forumā Davosā. S.Hantingtons uzskatīja, ka Davosas foruma dalībnieki pa lielākajai daļai ir tie cilvēki, kuri kontrolē visus starptautiskos institūtus, daudzu valstu valdības un pasaules ekonomikas prāvu daļu.

Prognozējot planētas nākotni pēc krīzes, atsevišķi eksperti paredz „pasaules valdnieku” skaita samazināšanos. Ekonomikas un finansu sfēru pārvaldīs tikai dažas korporācijas, kuras cieši sadarbosies ar politisko varu. Tātad 12 miljardus planētas iedzīvotājus pārvaldīs neliels skaits cilvēku – finansistu un politiķu koalīcija jeb Ž.Attali formulējumā – **planētas kontroles sistēma**.

Nostiprinās uzskats, ka korporācijas zina vislabāk, kas jādara; korporācijām ir liela sociālās atbildības izpratne. Tamlīdzīgam uzskatam piekrīt arī politiķi. Viņi saka, ka „lielais bizness” ir ļoti gudrs un zina, kā novirzīt no sevis neapmierināto uzmanību un noliegt izvērštos apvainojumus, apsteigt notikumus un vienoties ar vajadzīgajiem spēkiem. Politiskās partijas nodarbosies ar valsts ienākumu/nodokļu sadali, multikulturālismu, drošības jautājumiem. Ekonomiskā un finansu stratēģija un vadība būs korporāciju pārziņā. Tamlīdzīga prognoze ir iespējama tāpēc, ka Rietumu ekonomiskajai un finansu elitei aizvadītajos gados ir izdevies izcīnīt uzvaru, un šī elite kontrolē sabiedrības dzīvi ne tikai savā valstī, bet daudz plašākā mērogā.

Mūsdienās ir konstatējama **intelektuāļu** sociālā slāņa bojāeja. Kopš XX gs. beigām tas īpaši uzskatāmi notiek Austrumeiropā, kā arī ASV un Eiropas Savienībā. Acīmredzot viens no iemesliem ir tas, ko H.Ortega-i-Gasets sauca par „dzīves dezorientāciju”/25/. Cilvēki ir pakļauti dzīves dezorientācijai tāpēc, ka radikāli izmainās kultūras vērtību sistēma. Rietumu cilvēki tāpēc ir apjukuši un pazaudējuši orientāciju. Vēl nesen Rietumu cilvēku liela daļa, tā teikt, dzīvoja kultūrai, - zinātnei, mākslai, literatūrai, tiesības likās pašsaprotami lielumi, kas piešķir dzīvei noteiktu jēgu un pilnvērtību. Laikā, kad radikāli izmainās kultūra un „vecā” paaudze jauno kultūru neuzskata par pilnvērtīgu kultūru, rodas „dzīves dezorientācija”.

Saprotams, tāds stāvoklis ir arī pašlaik. Turklāt ir pilnīgi skaidrs, ka, pieaugot planētas iedzīvotāju skaitam, kultūra līdz XXI gs. vidum turpinās strauji izmainīties, un 2050.gadā tā jau būs pilnīgi cita kultūra. Tātad „dzīves dezorientācija” turpināsies, un to visskaudrāk izjutīs sociuma sensiblākā daļa – intelektuāļi. Sabiedrība jau tagad ir tik lielā mērā primitivizējusies, ka tai intelektuāļi nav vajadzīgi. Visskaudrāk tas ir vērojams tajās zemēs, kurās masu cilvēkiem ir izdevies pārņemt savās rokās kultūras visus komponentus /26/.

Pie tam postmodernisma laikmetā var novērot intelekta pārvēršanos par patstāvīgu preci. Tāda prece ir idejas, scenāriji, stratēģijas, inovācijas utt. Šo preci ražo speciālas organizācijas, un pēc šīs preces ir liels pieprasījums. Tajā pašā laikā ap šo preci tāpat kā ap jebkuru preci vieglas peļņas kārdināti rosās liels skaits šarlatānu – intelektuālo priekšlikumu maniaki, kuriem izdodas panākt popularitāti un kuras nav viegli identificēt, t.i., atmaskot. Tādējādi nākas runāt par intelektuālās darbības devalvāciju, ko veicina tirgus attiecību un *Public Relations* tehnoloģiju ieviešana intelektuālajā sfērā. Galu galā tas cilvēkos mazina cieņu pret zinātnisku un mākslinieciski radošu darbu un veicina nepareizu izpratni par intelekta lomu kultūrā vispār.

Austrumeiropā sociālisma sistēmas sabrukumu var uzskatīt par intelektuāļu sociālā slāņa krahu. Šis slānis centās savas intereses pasludināt par visas sabiedrības interesēm. Tā, piemēram, intelektuāļi (viņus visbiežāk dēvēja par inteliģenci) izstrādāja un vadīja sociālistisko ekonomiku, kas galu galā izrādījās intelektuāļu mānija. Pēc sociālisma sabrukuma Krievijā un citur Austrumeiropā iniciatīvu pārņēma cilvēki, kas agrāk neietilpa intelektuāļu grupā. Jaunā birokrātija sāka atklāti ignorēt un nicināt intelektuāļus.

Līdzīgs process ir vērojams arī Rietumos. Tā, piemēram, ASV tiek regulāri samazināts valsts finansējums universitātēm, tādējādi piespiežot intelektuāļus arvien vairāk iesaistīties biznesā, kas faktiski degradējoši atsaucās uz intelektuāļu dzīvi. Intelektuāļi tagad ir spiesti darboties kā tipiska subkultūra, aizstāvot savas intereses. Tādējādi intelektuāļi kļūst „bīstami”, jo viņi atklāti vēršas pret valdošo politisko kliķi un tās politiskajām kļūdām vai nekompetenci vispār. Tajā pašā laikā intelektuāļi ir kļuvuši par cilvēces pēdējo cerību /27/. Laikā, kad mūsdienu kapitālisms ir sevi iedzinis pašsagraušanas sliedēs, tikai intelektuāļi var glābt pasauli, jo viņi rūpējas par visu sabiedrību, bet nevis tikai par sevi, kā to alkātīgi dara birokrātija, valdošā elite. Mūsdienu sociumā tāpēc ar intelektuāļiem saistās vienīgās cerības. Kapitālisti ir ciniski un alkātīgi, proletariāts un vidusšķira ir sagrauta.

Svarīgs ir pašu intelektuāļu viedoklis par savu misiju. Šajā rakstā jau tikāmies ar Karena Svasjana ļoti skeptisko skatījumu uz Rietumeiropas šodienas sabiedrību un tās atsevišķiem slāņiem. 2010.gada augustā Internetā (polit.ru) tika publicēta intervija ar Olgu Sedakovu. Viņa savā laikā ietilpa to pasaules intelektuāļu grupā, ko bija izveidojis Romas pāvests diskusijai par dažādām mūsdienu kultūras problēmām. Taču intervijā Olga Sedakova ne tikai dalās atmiņās par novēroto Vatikānā. Viņai ir plaši kontakti ar intelektuālajām aprindām Francijā, Anglijā, Itālijā. Kontakti viņai ir ar „vecās” intelektuālās elites pārstāvjiem, kuru skaits nepārtraukti samazinās. „Vecā” elite aiziet no dzīves. Aiziet elite, kuras viedokli respektēja. Aiziet elite, kurai uzticējās un kurai bija milzīga morālā autoritāte. Rietumeiropā ir pazīstams jēdziens „morālā autoritāte” (*l'autorite morale*). Kā žējojās Olga Sedakova, pašlaik Rietumos nevienam nav tāda morālā autoritāte kāda bija Albertam Šveiceram, Jegudi Menuhinam. Tie bija cilvēki, kuras mēdza dēvēt par „nācijas sirdzapziņu”. Viņu cilvēciskā nozīmība bija lielāka nekā viņu profesionālā nozīmība. Tā bija slava, kuru nevar salīdzināt ar masu mediju formēto popularitāti.

Kā saka Olga Sedakova, Rietumos kultūras centrā tagad ir nonākusi masu kultūra. Masu cilvēks nav izmainījies kopš Le Bona, Ortegas-i-Gaseta laika. Masu cilvēks ir viegli iedvesmojams un tāpēc bīstams. Tas bija redzams totalitāro režīmu periodā. Masu cilvēka dzīvē novitāte ir vienīgi izklaide,

kas tagad ieņem galveno vietu masu cilvēka ikdienā. Agrāk izklaidei nebija tik liela loma, kā tas ir šodien. Elitāro kultūru masu kultūra ir izspiedusi perifērijā. Elitārā kultūra ir kļuvusi par marginālu izpausmi, un Rietumos tagad ne reti funkcionē kā subkultūra. Piemērā Olga Sedakova min Francijas apvienību „Arhipelāgs”. Tās dalībnieki interesējās par dzeju. To viņi dara par saviem naudas līdzekļiem; viņi organizē tikšanās ar dzejniekiem, literatūrzinātniekiem – gudriem un īstiem dzejas pazinējiem. Saviem pasākumiem viņi iznomā lielu teātru zāles, kuras parasti ir pārpildītas. Pasākumi notiek bez preses klātbūtnes.

Lasot interviju ar Olgu Sedakovu, gribot negribot nākas atcerēties izcila cilvēka būtību. Izcilam cilvēkam ir raksturīgi tas, ka viņš turpina savu ceļu pat izolētībā no sabiedrības. Tas notiek nevis stūrgalvības dēļ, bet gan apzinoties savu morālo un intelektuālo pārkumu. Tomass Manns „Lote Veimārā” lieliski atspoguļo izcilas personības nomācošo un apspiedošo ietekmi uz apkārtējiem. Gēte brokastu laikā ar Loti atceras ķīniešu parunu, ka liels cilvēks ir nelaime sabiedrībai un valstij. Liels cilvēks ar savām morālajām un prāta novitātēm grauj konvencionālās vērtības un nemitīgi liek arī pārējiem būt garīgi aktīviem, kas cilvēku lielākajai daļai nepatīk un vispār nav pa spēkam. Šodienas sabiedrība ir iemanījusies atbrīvoties no izciliem cilvēkiem, lai viņi nepītos pa kājām.

Masu cilvēku un masu fenomenu nostiprināšanās, kā arī sabiedrības zināmas daļas degradācija ir sasniegusi tādu pakāpi, ka aktuāls ir jautājums par sociuma virzošo spēku. Visiem ir skaidrs, ka sociumā ir jābūt līderim. Sociumā ir jābūt kaut kādam morālajam un intelektuālajam spēkam, kas izstrādā un vada sociālos procesus. Daudziem ir skaidrs, ka tāds spēks nevar būt masu cilvēki ar savu masu kultūru.

No „balto” cilvēku rases jautājums par sociuma virzošo spēku pašlaik īpaši aktuāls ir Krievijā, kura pēc „sociālisma celtniecības” neveiksmīgā eksperimenta vēlas uzsākt „normālu dzīvi” – modernizēt savu saimniecību saskaņā ar Rietumu civilizācijas standartiem. Diemžēl atklājās, ka šodienas Krievijas sabiedrībā nav tāda sociālā spēka, kas spētu un gribētu uzņemties modernizācijas slogu. Jaunbagātnieku garīgais potenciāls ir niecīgs un viņiem interesē tikai savas bagātības vairošana un izklaides; politiķiem un birokrātijai arī nav pa spēkam valsts modernizācija. Vienīgā cerība – inteliģence, kuru Krievijā tagad Rietumu manierē dēvē par intelektuāļiem. Taču Krievijā inteliģences misijas izpratne vienmēr ir izraisījusi dedzīgu polemiku.

Krievijā inteliģences statuss tiek apspriests jau vairākus gadsimtus. Īpaši sakāpināti tas notiek vēsturiski kritiskos posmos, kā tas bija, piemēram, XX gs. sākumā. Apmēram pēc 100 gadiem Krievijā atkal ir iestājies kritisks posms, kad izšķirās valsts/impērijas liktenis.

Krievu inteliģences ģeneoloģiskā bāze ir „liekie cilvēki”, kuru sociāli filosofiskajos priekšstatos vienmēr nesamērojami pulsēja reālais un ideālais. Agrāk un tagad tiek uzskatīts, ka šī tipa personības nebija un nav spējīgas reāli pārvaldīt valsti.

Faktiski krievu inteliģencei nekad arī nav bijusi reāla vara, bet tikai iespēja formulēt publiskās idejas un tādējādi konkrēti dziļi ietekmēt politiskos procesus. Krievijā tā izveidojās tāpēc, ka politiskā dzīve bija relatīvi autonoma – atrauta no varas struktūru administratīvās darbības. Praktiski tas nozīmēja, ka krievu biznesmenis savu interešu labā nekad nevērsās pēc palīdzības kādā politiskajā partijā vai nedibināja savu partiju. Krievu biznesmenis vērsās pie administrācijas, to

uzpērkot, nodibinot neformālas attiecības u.tml.

Krievu inteligences autoritāti un reputāciju kritiski ietekmēja tas, ka intelligenti parasti bija vispusīgi diletanti, salīdzinot ar speciālistiem. Krievu inteligence tāpēc ne reti asociējās ar pusizglītotiem ambicioziem prātvēderiem, kuri labākajā gadījumā spēj piedāvāt tikai vairāk vai mazāk utopiskus projektus „pasaules glābšanai”. Krievu inteligence nav spējīga piedāvāt specializētas zināšanas sociāli politiskajai sfērai.

* * *

No masu fenomenu „repertuāra” zinātnieku uzmanības centrā vispirms nonāca masu komunikācijas un masu kultūras problēmātika. Rietumos par masu komunikāciju un masu kultūru kā par kultūras jaunām parādībām sāka interesēties jau XX gs. sākumā. Par masu komunikāciju un masu kultūru ir sarakstīta samērā apjomīga bibliotēka, kuras krājumi papildinās arī tagad, kaut gan principiāli nekas jauns netiek pateikts, salīdzinot, piemēram, ar V.Lipmana, H.Ortegas-i-Gaseta, Frankfurtes skolas savā laikā noskaidroto.

Saprotams, masu komunikācija un masu kultūra ir mainījusies un mainīsies arī turpmāk, jo demogrāfiskās pārejas periodā pieaug tās patērētāju – masu cilvēku – skaits un ietekme. Pie tam tehnoloģiski nemitīgi attīstās masu komunikācijas līdzekļi un masu kultūras industrija, kas tāpat nekavējoties stimulē visdažādākās transformācijas. Mūsdienās strauji mainās sociālā stratifikācija, kas arī sekmē izmaiņas masu komunikācijā un masu kultūras industrijā.

Diemžēl šodien ir konstatējama elitārās kultūras regulatīvo iespēju būtiska samazināšanās. Elitārā kultūra pati ir pārvērtusies par marginālu izpausmi mūsdienu sociumā, zaudējot personības sociālās un garīgās vadības un kultūras paraugu standartizācijas perspektīvas. Elitārā kultūra funkcionē tikai Rietumu mūsdienu sabiedrības niecīgā daļā. Tāpēc sociumā niecīga ir arī elitārās kultūras autoritāte un prestižs. Turklāt vispārējās izglītības saturs šodien var būt tā devalvēts, ka jaunā paaudze nav vispār informēta par savas tautas elitārās kultūras artefaktiem.

Masu komunikācija un masu kultūra (arī masu profesionālā darbība) ir galvenie instrumenti masu fenomenu segmentācijā, laikā un telpā formējot un konsolidējot noteiktas ļaužu grupas – masu fenomenu segmentus. Jo tuvāk mūsdienām, jo nākas konstatēt lielāku diferenciaciju šajā procesā. Laiks, kad visas valsts mērogā masas konsolidēja viens vai daži nacionālie laikraksti un attiecīgās valsts iedzīvotāji visi kā viens skatījās tikai dažas TV programmas, ir palicis tālu pagātnē. Tagad katrā valstī ir daudzas subkultūras un katrai subkultūrai ir savi tematiskie mediji un atsevišķs masu kultūras produkcijas sortiments. Interneta sociālie mediji diferenciacijai paver vēl lielākas iespējas.

Masu kultūra ir starpšķiru un internacionāla parādība. To atzīst visi pētnieki, kaut gan par masu kultūru ir dažādi viedokļi. Vieni uzskata, ka masu kultūra ir vienmēr pastāvējusi un to prezentē tautas māksla, karnevāla procesijas, tirgus procesijas, balagāna māksla. Otri uzskata, ka masu kultūra radās reizē ar masu sabiedrības un masu cilvēku rašanos XIX gs.beigās. Tātad masu kultūra

radās tad, kad bija ievērojami pieaudzis iedzīvotāju skaits.

Rietumos lieto terminu „populārā kultūra” kā sinonīmu masu kultūrai. Tāda tradīcija aizsākās jau XIX gs. vidū Anglijā, vērtējot zemāko šķiru kultūru. ASV XX gs. 60.gados ieviesās jēdziens „*Pop culture*”, apzīmējot masu kultūras produkciju. Dominē atziņa, ka populārā jeb masu kultūra pastāv paralēli ar elitāro kultūru jebkurā sabiedrībā, respektīvi, kultūrā.

Sastopams viedoklis, ka masu kultūra nav saistāma ar cilvēku izglītotības un intelekta līmeni. Mākslas parādības piederību masu kultūrai nosaka ražošanas, izplatīšanas un lietošanas veids. Kā zināms, Frankfurtes skolas viens no respektējamākajiem panākumiem masu kultūras izpratnē ir saistīts ar tehnoloģisko aspektu, proti, mākslas darbu kopēšanas un tiražēšanas iespējām.

Nākas tikties arī ar pretēju viedokli, proti, masu kultūra ir adresēta intelekta un izglītotības zēmam līmenim. Masu kultūra ir iespējama tāpēc, ka tai ir auditorija ar specifisku pieprasījumu. Šī viedokļa pārstāvji argumentācijā atsaucās uz masu kultūras produkcijas industrijas panākumiem. Šīs industrijas lielākais „nopelns” ir mākslas transponēšana uz primitīvas izklaides un maniākāli iracionālas patērēšanas sfēru, kā saka, sintezējot Bethoveni ar Parīzes kazino. Šīs industrijas stratēģijā dominē tēze, ka produkcijas baudīšanas laikā cilvēks nedrīkst sastapties ne ar kādu garīgo piepūli. Produkcijas baudītājam nav jāizjūt nekādu savu domu nepieciešamība. Viņa jebkura reakcija ir ieprogrammēta attiecīgajā produktā – tā saturā un satura kontekstā. Nav pieļaujama neviena loģiskā sakarība, kuras izpratne prasa garīgo piepūli. Darbībai ir jārisinās, balstoties uz notikumu secību, bet nevis idejisko motīvu.

Masu kultūra pirmkārt un galvenokārt ir sociālā un antropoloģiskā problēma. Masu kultūra nav estētiskā problēma. Masu kultūra formējas uz robežas starp ekonomiku, politiku, ideoloģiju, mākslu, morāli, manipulatīvajām tehnoloģijām.

Kā jau tika minēts, masu kultūra ir atkarīga no tehnoloģiskajām iespējām tiražēt, sagatavot masveida metienus un tos izplatīt relatīvi plašā areālā (jau daudzus gadus – visā pasaulē).

Vispārējais ražošanas tehnoloģiskais progress veicina strādnieku brīvā laika palielināšanos, kas arī nav mazsvarīgs faktors masu kultūras ģenēzē. Taču pats galvenais ir pieprasījums – masu auditorijas rašanās. Demogrāfija veicina industrializāciju, urbanizāciju un vēl daudz ko citu, un tajā skaitā veicina arī masu kultūras pieprasījumu.

Noteikti būtu nepieciešams izpētīt, kā XX gs. masu kultūra saplūda ar masu komunikāciju, ar laiku izveidojot vienotu grandiozu manipulatīvo kompleksu sabiedriskās apziņas formēšanā. Tagad patiesībā ir grūti nošķirt masu mediju darbību no masu kultūras industrijas darbības.

Zināmi analītiski novērojumi ir par Holivudu. Amerikāņi pamatoti lepojas, ka Holivuda ir viņu efektīvākais „mīksta” spēks, kurš savā morāli garīgajā varā prot turēt jebkuru auditoriju. Turklāt Holivudas saimnieku ideoloģiskie uzskati reti sakrīt ar Baltā nama ideoloģiskajiem uzskatiem. Teiksim, XX gs. pirmajā pusē tāds viedoklis nebija iespējams, jo tolaik par efektīvāko ideoloģisko spēku vienprātīgi atzina masu komunikācijas līdzekļus – presi, radio, vēlāk – TV. Holivuda asociējās ar mākslu, pie tam – elitāru mākslu. Tagad pret Holivudu izturās kā pret ideoloģisko, bet nevis

estētisko vērtību. Tagad Holivuda ir masu kultūras industrijas elements.

Amerikāņu kinorūpnieku asociācijas vadītājs D. Glikmans (*Daniel Robert Glickman*) 2008.gada jūnijā kādā preses klubā teica: „Kino ir viens no mūsu vērtīgākajiem diplomātiem. Planētas desmitiem miljonu cilvēku acīs mūsu filmas ir Amerikas seja. Visur tās kalpo kā baudas avots”.

Holivudas vēsture ir morāli tikumiskās degradācijas vēsture. Uz Holivudu neattiecas ASV Konstitūcijā slavenais pirmais labojums, kas garantē vārda brīvību. To nolēma ASV Augstākā tiesa 1915.gadā. Tāpēc XX gs. sākumā Holivudā tika izstrādāts savs morāles kodekss. Tajā tika noteiktas no šodienas morāli tikumiskās visatļautības viedokļa daudzas dīvainas normas. Piemēram, morāles kodeksā bija stingri noteikts, kādas cilvēka ķermeņa kailas daļas drīkst rādīt uz ekrāna. Filmās nedrīkstēja skanēt lamu vārdi. Garīdzniekus nedrīkstēja atveidot komiskā vai negatīvā veidā. Uz ekrāna tikai negatīvie tēli drīkstēja dzert alkoholiskos dzērienus. Nedrīstēja rādīt noziegumu veikšanas metodes, dzemdības, narkotiku lietošanu, kvēlu skūpstīšanos. Tādas tēmas kā prostitūcija, homoseksuālisms, mīlas sakari starp dažādu rasu pārstāvjiem bija pilnīgi nepieļaujamas.

Interesanti, ka pēc II Pasaules kara minētie un citi morāli tikumiskie ierobežojumi Holivudai neļāva konkurēt ar Rietumeiropas kinofilmām. Rietumeiropas kino bija morāli „samaitātāks”. Amerikāņu minētā asociācija tāpēc morāles kodeksu nomainīja ar filmu klasifikāciju. Holivudā sāka funkcionēt princips: nekas nav aizliegts, bet ir jābrīdina skatītāji, kas viņus sagaida attiecīgajā filmā. Šī pieeja ir aktuāla arī pašlaik.

Protams, XX gs. nogalē radikālas pārmaiņas notika ne tikai kino industrijā. Sociologi un literatūrzinātnieki aktīvi seko līdzi izmaiņām daiļliteratūrā. Tā, piemēram, Krievijas sociologi ir novērojuši, ka supermārketos iekārtotajos grāmatveikalos galvenokārt iepērkās vidēja vecuma cilvēki, kuri interesējās par modīgu grāmatu un par grāmatām var izdot vairāk naudu nekā vidēji to var atļauties valsts iedzīvotājs /28/. Izglītoti un labi atalgojami cilvēki seko līdzi modīgas literatūras izdošanas procesam un vēlas iegādāties attiecīgajā periodā modīgās grāmatas. Mode mainās, un viņiem nākas regulāri apmeklēt grāmatveikalu un pirkt jaunāko modes preci.

Interesanta attieksme pret literatūras klasificēšanu, patiesībā – glamurizēšanu, ir vērojama Maskavas lielākajos grāmatveikalos. Piemēram, veikalā „Maskava” ir vairāki skapji ar modīgu beletistiku. Pie katra skapja ir norāde, kurš cilvēks iesaka lasīt skapī izstādītās grāmatas. Rekomendācijas sniedz sabiedrībā pazīstami cilvēki, kā arī literāro prēmiju autori. Tikai viena skapja saturu iesaka pats grāmatveikals, balstoties uz savu brendu.

Visjaunākais novērojums galvaspilsētas lielākajos grāmatveikalos ir tāds, ka grāmatas iesaka lasīt glancētie žurnāli – „Elle”, „Time-out”, „Афиша”, „Эквоёр” u.c. Tādējādi lasītāji tiek sašķirti īpašās grupās, jo glancētos žurnālus lasa īpaša tipa cilvēki – tā saucamā glamūra publika, par kuriem runa būs mazliet vēlāk.

Krievijas sociologu novērojumi uzskatāmi apstiprina masu komunikācijas un masu kultūras saplūšanu vienotā grandiozā **manipulatīvā kompleksā**. Literatūra ir kļuvusi par masu mediju piedēkli. Ja kaut ko lasa masu mediju „varoņi” – „sabiedrības krējums”, sabiedrībā pazīstami cilvēki, tad to iesaka lasīt arī citiem. Masu mediji faktiski strukturē visu publisko telpu. Mediji

daiļliteratūru/grāmatu ir pārvērtuši par tādu pašu patērēšanas priekšmetu kā visu pārējo, - priekšmets vairs nav moderns, jāpērk jauns un vecais jāizmet atkritumu urnā.

Šo rindu autora atmiņā ir labi saglabājusies literatūrzinātnē populārā tēma par „autora nāvi”. Tā saucās 1968.gadā publicētais Rolana Barta raksts. Tajā galvenā ir ideja, ka vārda mākslā prioritāti iegūst lasītāji, kuri tekstiem piešķir noteiktu jēgu. Autora viedoklis nav galvenais. Galvenais ir tas, ko par viņa tekstu saka lasītājs.

Faktiski saruna par „autora nāvi” un lasītāja prioritāti bija liela fikcija, jo tolaik drīzāk nācās runāt par „lasītāja nāvi”, bet nevis „autora nāvi”. Tolaik, 60.gadu beigās, jau bija skaidri jūtamas vairākas jaunas tendences.

Pirmkārt, bija izmainījusies lasīšanas prakse. Proti, arvien mazāk lasīja jaunieši, un samazinājās t.s. nopietnās literatūras lasītāju skaits.

Otrkārt, Rietumu civilizācijā runāja par humanitāro zinātņu krīzi, kā arī grāmatu izdošanas un izdevnieciskās darbības krīzi.

Treškārt, „lasītāju nāvi” strauji veicināja t.s. ekrāna civilizācijas uzplaukums – vizuālo tēlu un elektroniskās komunikācijas invāzija TV un kino formātā.

Minētās jaunākās izmaiņas Krievijā attieksmē pret literatūru un grāmatu vispār ir saistāmas ar izmaiņām sociālajā stratifikācijā. Sociumā ir radušies jauni sociālie slāņi ar savu kultūru. Kā jau tika iepriekš minēts, XX gs. beigās radās t.s. jaunbagātnieku slānis. Rietumu zemēs to veicināja finansu kapitālisma visatļautība, kad finansu mahināciju rezultātā samērā liela jaunu cilvēku daļa ātri kļuva bagāta. Arī Austrumeiropā pēc sociālisma sabrukuma tajā pašā periodā bagāti kļuva tāda paša vecuma cilvēki. Gan vieni, gan otri tūlīt centās publiski demonstrēt greznu un izsmalcinātu dzīvesveidu, kā rezultātā izveidojās un uzplauka tā saucamā **glamūra subkultūra**, kurā ietilpst jau minētie glancētie žurnāli un vēl daudz kas cits.

Saprotams, ja mums tagad ir glamūra subkultūra, tad mums tagad ir arī zināma glamūra teorija, cenšoties izprast glamurizācijas procesu. Glamūra teorētiķiem nākas analizēt daudzpusīgu materiālu, jo glamūra subkultūra aptver ne tikai literatūru un glancētos žurnālus, bet arī TV, šova biznesu, modi, kurortu un restorānu biznesu, politiku, sportu utt. Nākas piebilst, ka t.s. glancētie žurnāli paši par sevi ir glamurizācijas preces produkts, jo agrāk tamlīdzīgs preses formāts nepastāvēja.

Glamurizācijas procesā eksistē tikai viena laika dimensija – tagadne. Glamūrs intensīvi pievēršas tikai tagadnes notikumiem. Turklāt tas notiek ne tikai intensīvi, bet arī dinamiski: vienu notikumu tūlīt nomaina otrs notikums, kas tikai uz mirkli it kā paver jaunas perspektīvas, jo tūlīt atkal modīgs būs cits notikums. Glamurizācijas procesā prioritāte ir **virbrējošai tagadnei**.

Glamurizācijas procesā efektīvākais tehnoloģiskais instruments ir *Public Relations*, kad produkta pozicionēšana kļūst svarīgāka par pašu produktu, informatīvais troksnis, tagad modīgi saka – publicitāte, ir svarīgāks par notikumu, kvalitāti nosaka popularitāte, reālo darbu un panākumus aizstāj tikai mediju izraisītā tukšā kņada, kurai faktiski nav nekāds radoši, sociāli, zinātniski, garīgi, morāli nozīmīgs segums.

Pie tam tā ir īpaša tagadne – apburoša, smalka, modīga, spoža, vilinoša, vienkārša, primitīva. Glamūrs ir dzīves stils un estētiskā pozīcija, kas konkrēti atspoguļojās cilvēku apģērbā, komunikācijā („tusiņos”), patērēšanā, izklaidē, darbā. Glamūrs ir bezidejiska un vieglprātīga, bet tajā pašā laikā augstprātīga un ambicioza ideoloģija, kuras „fani” atklāti vienaldzīgi izturās pret kultūras vērtībām, mantojumu, tradīcijām, sevi atklāti „piarē” par cilvēciskās dzīves visīstāko un visaugstāko pakāpi, izsmējīgi izturoties pret intelektu, morāli, īstiem ideāliem un īstu inteliģenci. Glamūra publika sevi demonstrē izaicinoši un ironiski vieglprātīgi, apkārtējo pasauli tiecoties pārklāt ar glamūra spožo kārtu. Glamurizācijas procesā dominē brendi, imidži, dārgas preces, eksotika, erotika, blondīnes, rozā krāsa, speciāli „uzpiārēti” jaunbagātņi un viņu sievietes, žurnālisti, skaistuma konkursu uzvarētājas, kultūras eksperti-šarlatāni, politiķi, sportisti, modīgi kulta filosofi u.tml. Glamūra subkultūra ir viens no vēsturiski jaunākajiem masu fenomenu segmentācijas piemēriem, konkrēti izpaūzoties noteiktā telpā un formātā.

Rietumu kultūras radikālās izmaiņas XX gs. nogalē psiholoģiski precīzi ir aprakstījis amerikāņu žurnālists Džons Sībruks (*John Seabrook*) 2000.gadā izdotajā grāmatā „*Nobrow: The Culture of Marketing, The Marketing of Culture*” (krievu val. 2005.g.).

Grāmatas nosaukumā izvēlētais jaunvārds „*Nobrow*” ir domāts pārnēstā nozīmē. Angļu valodā ir vārdi „*brow*” (piere), „*highbrow*” (augstpierains) un „*lowbrow*” (šaurpierains). Autors ar savu atvasinājumu „*nobrow*” (bezpierains) vēlas apzīmēt prāta trūkumu, smadzeņu trūkumu; ja nav piere, tad nav arī smadzeņu un prāta.

Kultūras radikālās pārmaiņas lielā mērā tiek atspoguļotas slavenā žurnāla „*New Yorker*” grandiozo pārvērtību fonā. Žurnāls iznāk no 1925.gada, un tas vienmēr bija amerikāņu elitārās kultūras izdevums. Žurnāla lasītāji bija elitārās kultūras pārstāvji.

Kā paskaidro Dž.Sībruks, amerikāņu dzīvē nekad nav bijusi liela loma šķiriskumam. Šķiriskā identitāte tiešā un formālā veidā nepastāvēja, jo tas nesaderējās ar amerikāņu priekšstatiem par brīvību, demokrātiju, vienlīdzību u.tml. Taču šķiriskā noslāņošanās reāli pastāvēja, un **kultūras identitāte** – tas ir interesanti un unikāli amerikāņu sabiedrībā – bija galvenais kritērijs šķiriskās piederības klasifikācijā. Respektīvi, cilvēka šķirisko piederību nosacīja viņa kultūras orientācija. Bagātie atzina tikai elitāro kultūru, lumpens – masu kultūru. Bagātie amerikāņi dedzīgi aizsargāja (sponsorēja) elitāro kultūru un atklāti vairījās no masu kultūras jeb komer ciālās kultūras.

„*New Yorker*” ilgu laiku bija tipisks elitārās kultūras žurnāls. Tas netiecās pēc sensācijām, maz izmantoja fotoilustrācijas, virsrakstos nelietoja lielus burtus un emocionālus vārdus, rakstīja par labāko pasaulē, nekad neko nepublicēja komerciālā nolūkā, lai radītu sensāciju, iegūtu skandaložu reputāciju, kļūtu modīgi un populāri sabiedrībā. Žurnāla redakcija ļoti cienīgi izturējās pret saviem autoriem, viņiem neuzspieda teksta apjomu, iesniegšanas laiku, tūlīt izmaksāja avansu, nekavējoties atbildēja uz vēstulēm, maksāja lielu honorāru, iesniegtajā darbā smalki pārbaudīja visu minēto informāciju.

Žurnālā reklāma tika publicēta, un tas bija laiks, kad visi biznesmeņi tiecās savu reklāmu izvietot intelektuālos izdevumos. XX gs. 50.-60.-70.gados žurnāls deva peļņu. Situācija sāka strauji mainīties 80.gados.

Kā atcerās Dž.Sibruks, 80.gados amerikāņu medijos sākās sensāciju un „karstu ziņu” laiks. Reklāmas nodaļās sāka strādāt jaunieši, kuri neko nelasīja un neinteresējās par īstas kultūras parādībām. Arī „*New Yorker*” reklāmas nodaļā sāka strādāt gados jauni cilvēki, kuri savu žurnālu nemaz nelasīja. Arī pati reklāma sāka orientēties uz „jaunajiem barbariem”. Sabiedrībā sākās patērēšanas bums, sākās tirgus fragmentācija un subkultūru veidošanās. Medijos sāka dominēt tas, ko žurnālisti nosauca par „troksni”. Tātad sākās sensāciju, glamūra, komerciālā *Public Relation* kņada, ko mēs šodien medijos redzam uz katra soļa.

90.gados sāka aiziet „vecā aristokrātija” un radās jauna elite – komerciāli orientēta, alkātīga, izveicīga, skaļa, ambicioza. Tie bija cilvēki, kuriem „labi” nozīmēja „populāri”. No 90.gadiem „*New Yorker*”, raksti kļuva arvien īsāki, tēmas modīgas – nauda, vara, sekss, slavenības, grezna dzīve.

Džons Sibruks, vērtējot pārmaiņas, konstatē kultūras paradigmas maiņu, kad elitārā kultūra pārvēršās par subkultūru un sociuma darbības, uzvedības un komunikācijas centrā izplešās supermārketā kultūra, kuras dzinējspēks ir komercializācija.

Līdzīgas tendences izpaudās masu komunikācijā.

Komunikācija un tajā skaitā **masu komunikācija** ir sociāls process. Par to nenākas šaubīties. Turklāt, mainoties komunikācijas līdzekļiem un formām, izmainās arī sabiedrība un varas formas sabiedrībā. Komunikācijas līdzekļi un to lietotāji – cilvēku sociums – ir vienota un savstarpēji pakārtotu elementu summa. Kādi ir komunikācijas līdzekļi un formas, tāda ir sabiedrība un varas formas, bet galvenais – kolektīvās iedvesmošanas paņēmieni.

Prese, radio, TV, Internets diktē savus noteikumus jeb, pareizāk sakot, izaudzina attiecīgu auditoriju ar tai raksturīgu iekšējo struktūru, hierarhiju, kārtību, vērtībām utt. Kad masu komunikācijā dominēja prese, tad tai bija sava lasītāju auditorija. Kad masu komunikācijā sāka dominēt TV, tad radās t.s. zilā ekrāna auditorija. Internetam tagad ir sava auditorija – pa lielākajai daļai pusaudži un gados jauni cilvēki.

S.Moskoviči raksta, ka radio vienas paaudzes laikā (apm. 30 gados) izmainīja cilvēku runas stilu un tempu /29/. Komunikācija, tā teikt, no mutes mutē kādreiz radīja pūli; avīzes radīja publiku un publicista tipu kā preses līderi. TV radīja dzīves baudītājus un „sabiedrībā pazīstamus cilvēkus”. Internets pagaidām ir ģenerējis „bloggerus”, „čatotājus” un „tviterētājus”.

Mūsdienu masu komunikācijas līdzekļu „masovizācijas” funkcija ir vispārzināms fakts, kuru neviens necentīsies noliegt. Taču mediju tieksme un spēja visam piešķirt masu kvalitāti neradās vienā dienā, un tas ir zināms vēsturiskais process. Par to jau XX gs.pirmajā pusē rakstīja tādi slaveni amerikāņu zinātnieki kā P.Lazarfelds un R.Mertons. No šodienas viedokļa viņi aprakstīja dīvainus novērojumus.

Tā, piemēram, darba nedēļa no 60 stundām samazinājās līdz 40 stundām. Taču cilvēki brīvo laiku izmanto, pievēršoties masu kultūras produkcijai, bet nevis īstai mākslai un literatūrai. Pieaugot vispārējās izglītības līmenim, masu gaume pazeminās. Pieaugot lasīšanai, izpratne samazinās. Jo cilvēki vairāk lasa, jo mazāk saprot, nemaz nerunājot par izlasītā kritisku interpretāciju, kas ir liels

retums. Kā saka amerikāņu zinātnieki, vakar preses auditorija bija elite, šodien elite ir tikai auditorijas maza daļa. Estētisko standartu un gaumes vidējais līmenis samazinās. Taču tajā pašā laikā atsevišķu sabiedrības grupu gaumes līmenis var ievērojami pieaugt. Atgādinām – runa ir par amerikāņu sabiedrību pirms II Pasaules kara.

Interesanti un neierasti (no šodienas viedokļa) abi zinātnieki aplūko masu komunikācijas līdzekļu (MKL) funkcionēšanu. MKL ar savu darbību spēj cilvēkiem piešķirt noteiktu statusu un palielināt viņu sabiedrisko reputāciju un popularitāti. Taču MKL ir arī „narkotizējošā disfunkcija”, jo MKL var masas turēt apātijā un inertumā, kas faktiski neatbilst ASV sabiedrības interesēm. Tātad autori kritizē mediju necenšanos stimulēt sabiedrībā **sociālo aktivitāti**. Autori tātad uztraucās par to, par ko jau labu laiku tikai priecājās, jo sabiedrības sociālā pasivitāte ir izdevīga gan politiskajai varai, gan biznesam.

XX gs. pirmajā pusē amerikāņu zinātnieku nosodījumu MKL saņēma arī par informācijas „plūdiem”. Lasot un skatoties informācijas „plūdus”, cilvēkiem neatliek laika reālajai sociālajai darbībai. Cilvēki tiek atrauti no reālo lēmumu pieņemšanas. Cilvēki ir informēti, viņiem ir idejas un savs viedoklis, kas ir izkristalizējies no saņemtās informācijas, taču viņiem vairs nav spēka praktiskai sabiedriskai darbībai.

Daudz nosaka MKL īpašuma forma. Ja MKL ir privātīpašumā, tad pirmajā vietā ir bizness, politiskie kompromisi, totāla ir reklāmas diktatūra, tiek noklusētas sāpīgākās sociālās problēmas. MKL komercializācijas rezultātā pazeminās masu estētiskā un intelektuālā gaume.

Saprotams, aizvadītajā pusgadsimtā un mazliet ilgāk pasaule ir izmainījusies līdz nepazīšanai, un amerikāņu zinātnieku pirmskara rakstus lasām kā zinātnisko fantastiku.

Internets masu komunikāciju un masu kultūru integrē tajā masu fenomenā, ko var saukt par **tīklu sabiedrību**. Tīklu sabiedrības izveidošanās noteikti pieder tam, ko šajā rakstā esam nosaukuši par masu fenomenu segmentāciju. Pasauli sāk pārklāt jauna tipa masu fenomeni – tīkli.

Par Internetā konstatējamo tīklu sabiedrību var ieskicēt filosofisko portretu. Tīklam nav centrs – viens pols. Tīkls attīstās no vairākiem poliem. Turklāt šie poli var parādīties un var izzust, pāriet no viena pola otrā polā, skaitliski palielināties vai samazināties. Jebkurš tīkla pols ir serveris, un tas vienmēr ir lokāls, t.i., situēts nelielā telpā. Pols organizējas ap vienu cilvēku un tā visvienkāršākajām kustībām. Pols var organizēties ap šī viena cilvēka atsevišķu emociju, noskaņojumu, tēlu, vārdu. Visplašākie tīkli veidojas ap atsevišķu izteikumu vai fizisko kustību. Komplicētāko tīklu piemēri ir baikeri, skinhedi u.c. Šo tīklu protokols ir sarežģīts. Kad no kāda pola izaug tīkls, tas var sākt apaugt ar savu industriju – precēm, pakalpojumiem, tirgus zonām, mārketinga mehānismiem utt.

Tamlīdzīgos tīklos tiek iesaistītas visdažādākās dzīves sfēras, tomēr Internets saglabājas kā tīkla izejas punkts. Tīkla polu skaits teorētiski nav ierobežots. Pols/ viens cilvēks var noskatīties „siski-show” un pats/pati demonstrēt „siski-show” no sava krēsla pie datora, un tad visi tīkla lietotāji var redzēt, kā viņš/ viņa sēž pie ekrāna un komentēt viņa/ viņas sejas grimasi un „siski-show”. Tā funkcionē tīkla sabiedrība, tā rodas jauna kultūra. Protams, tas skan ironiski, jo pa lielākajai daļai nākas ironiski izturēties pret šodienas sociālajiem tīkliem Internetā. Taču Internetā ir ne tikai

„tviteri”, „siski-show” un tamlīdzīgi superpopulāri sociālie veidojumi. Internetā ir arī slēgti klubi – tīkli, kas nav paredzēti masu auditorijai. Tomēr kopumā process – tīklu sabiedrības veidošanās -ir ieguvis stabilu raksturu.

Populārs ir viedoklis, ka elektroniskie komunikācijas līdzekļi ļauj subkultūrām (tīkliem) netraucēti dzīvot un nodoties savām interesēm. Diemžēl tā ir tikai ilūzija par „savas dzīves” iespējamību Internetā. Valdošā elite cenšas visu kontrolēt un vadīt arī Interneta laikmetā. Informācijas tehnoloģiju attīstība ir atkarīga no elites – zinātniski tehniskās elites, finansu elites, ekonomikas elites u.c.

* * *

Par „masu sacelšanās” rezultātiem XXI gadsimtā **secinājumi** varētu būt sekojošie.

Demogrāfiskais faktors, planētas iedzīvotāju skaita grandiozais pieaugums 1960.-2050.g., pats par sevi objektīvi veicina ne tikai uz masu fenomenu saglabāšanos, bet ievērojamu kvantitatīvo kāpumu un jauna tipa modifikāciju rašanos. Masu fenomenu pastāvēšanas kardinālākais priekšnoteikums ir iedzīvotāju skaita pieaugums, kas tik pamatīgi notiek pirmo reizi cilvēces vēsturē. Tāds priekšnoteikums bija laikā, kad formējās masu cilvēks, masu sabiedrība, masu kultūra. Tā tas ir arī mūsdienās, kad minētos klasiskos masu fenomenus papildina tādas jauna tipa modifikācijas kā subkultūras, tīklu sabiedrība.

XXI gs. „masu sacelšanās” uzvara ir relatīva. Elite nav pilnā mērā zaudējusi varu, kontroli, ietekmi par sabiedrības masām. Taču elite ir spiesta rēķināties ar masu spēku. Elite ir spiesta izpatikt masām, koķetēt ar masām. Elite ir spiesta samierināties, ka kultūras atsevišķas sfēras ir nonākušas masu cilvēku pārziņā. Elite jau ir kļuvusi vienaldzīga pret to, ka planētas atsevišķās daļās (valstīs, starpvalstu savienībās) visu izšķir tipiski masu cilvēki. Elite ir kļuvusi pilnīgi vienaldzīga pret Apgaismības ideāliem un mērķiem. Elite lieliski saprot, ka tai pašai ir apzināti un stingri jānorobežojas no masu cilvēkiem un masu kultūras, ja tā vēlas saglabāties nākotnē.

Arī eliti gribot negribot ietekmē masu procesi, un aizvadītajos simts gados elite ir stipri izmainījusies. Pašlaik tās morālo un garīgo vērtību orientācija vairs nav tāda, kāda tā bija XX gs. sākumā, kad pirmo reizi nācās izjust masu fenomenu graužošo klātbūtni. Elite (Rietumeiropas) apzinās, ka tās spēki sāk izsīkt un to agri vai vēlu gaida pilnīgs sairums, jo pēc 2050.gada uz planētas būs pilnīgi cita kultūra, kuru šodien dēvē par **postkultūru**.

Savukārt masu fenomenu segmentācija pašlaik uzskatāmi izpaužas sociālo mediju aktivitātēs, izglītībā, jaunbagātnieku glamūra „kultūrā”, antiglobālistu kustībā, subkulturās, politisko partiju darbībā, birokrātijas slānī, planetārajā migrācijā, darbaspēku un profesiju attīstībā, garīgajā kultūrā, kā arī globalizācijā.

Masu fenomenu segmentācija noteikti ir dinamisks process, masu cilvēkiem iekarojot arvien plašāku un plašāku telpu mūsdienu kultūrā. Iespējams, masu segmentācija būs sasniegusi kulmināciju šī gadsimta vidū, kad masu cilvēku un masu parādību uzvara būs totāla un visaptveroša.

2011 janvāris

- 1/ Skat. rakstu „Komunikācijas manevri: subkultūru rītausma” šajā grāmatā, kā arī rakstu „Masu komunikācija: sākums un gals” grām.: Priedītis A. Komunikācijas planēta. Apceres par komunikācijas teoriju. R., 2008. www.artursprieditis.lv.
- 2/ Skat. rakstu „Iracionālisma avoti” šajā grāmatā.
- 3/ Skat rakstu „Izglītības civilizācija” šajā grāmatā.
- 4/ Skat.: Гуревич Н. Глобализация и человеческая натура. – Слово/Words, 2005, 48/49. www.magazines.russ.ru/slovo/2005/48/gu27-pr.html.
- 5/ Skat.: Oakeshott M. The Masses in Representative Democracy.// Freedom and Serfdom. Ed. A.Hundt. Dordrecht, 1961.
- 6/ Skat.: Priedītis A. Komunikācijas planēta. Komunikācijas auditorija: indivīdi un antiindivīdi. www.artursprieditis.lv.
- 7/ Skat.: Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М., 1997.
- 8/ Skat.: Маркузе Г. Одномерный человек. www.gumer.info.
- 9/ Skat.: Маркузе Г. Конец утопии.- Логос, 2004, 6.
- 10/ Skat. G.Pavlovskā videomateriālu Interneta TV saitā „russia.ru”.
- 11/ Skat.: www.newsweek.com/2010/09/25/zakaria-rising-powers-aren-t-acting-like--it.html.
- 12/ Skat.: Свасьян К. Поволненный тупик. Анамнез одного будущего.// de Futuro или История будущего. М., Политический класс, АИРО-XXI, 2008. www.intelros.ru.
- 13/ Skat. rakstu grāmatā: Ортега-и-Гассет Х. Камень и небо. М., Грантъ, 2000.
- 14/ Skat.: Ясперс К. Смысл и назначение истории. М., 1991.
- 15/ Skat.: Арендт Х. Истоки тоталитаризма. М., 1996.
- 16/ Skat.: Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального. www.gumer.info.

- 17/ Skat.: Ольшанский Д.В. Психология масс. М., Питер, 2002.
- 18/ Skat.: Долой кредит! Страница Александра Кустарева. – Неприкосновенный запас, 2009, № 1.
- 19/ Skat.: Сакс Дж. Усугубление нравственного кризиса Америки. www.inosmi.ru/usa/20101016/163606484.html.
- 20/ Skat.: Ходжсон Г. Раскол в Америке: политика и неравенство. www.polit.ru/institutes/2010/08/02/amerika.html.
- 21/ Skat.: Noah T. United States or Inequality (2010.g.16.sept.). Theoretical Egalitarians (2010.g.27.sept.). www.slate.com.
- 22/ Skat.: Кара-Мурза С. Российские социокультурные аномалии. www.opec.ru/person.ptml?id=1324688.
- 23/ Skat.: Лэш К. Восстание элит и предательство демократии. М., 2002.
- 24/ Skat.: Гарт Б., Дезале И. Словар космополитических элит. – Россия в глобальной политике, 2005, № 4.
- 25/ Skat.: Ортега-и-Гассет Х. Тема нашего времени. www.countries.ru/library/texts/gasset.htm.
- 26/ Skat.: Узланер Д. Трагедия интеллектуалов. www.russ.ru.
- 27/ Skat.: Буравой М. „Опасный» класс как спаситель человечества. www.russ.ru.
- 28/ Skat.: Дубин Б. О границах в культуре, их блюстителях и нарушителях, изобретателях и картографах.- Неприкосновенный запас, 2007, № 4.
- 29/ Skat.: Московичи С. Век толп. www.gumer.info.